

PAPER DETAILS

TITLE: IMAM SAFII'NIN KULLANDIGI HADIS KAVRAMLARI (er-RISÂLE ÖRNEGI)

AUTHORS: Fuat ISTEMI

PAGES: 641-667

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/337320>

İMAM ŞAFİİ’NİN KULLANDIĞI HADİS KAVRAMLARI (*er-RİSÂLE* ÖRNEĞİ)*

Fuat İSTEMİ*

Öz

Bu çalışmada, İmam Şafii’nin *er-Risâle* adlı eserinde kullandığı hadis kavramları ele alınmıştır. İmam Şafii’nin *er-Risâle*’de kullandığı hadis ıstılahları, kendisinden sonra gelen hadis âlimlerinin kullandığı ıstılahlarla mukayesesı yapılarak incelenmiştir. Özellikle İmam Şafii’nin bu ıstılahları nasıl kullandığı, kendisinden sonraki âlimlerin kullandığı ıstılahlarla hangi yönlerden benzer, hangi yönlerden de farklılık arz ettiğı ile ilgili bazı tespitlere yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Şafii, Hadis, İstılah, *er-Risâle*.

THE HADITH CONCEPTS USED BY AL-İMAM AL-ŞAFİİ (IN THE EXAMPLE OF *er-RİSÂLE*)

Abstract

In this research, hadith concepts were analysed that al-İmam al-Şafii used in his book *er-Risâle*. The hadith concepts of al-İmam al-Şafii that he used in *er-Risâle* are analysed by comparing the hadith concepts of his successor hadith scholars used. We have especially tried to introduce how al-İmam al-Şafii used these concepts, in which ways these concepts are similar and in which ways they are different from the concepts of his successor scholars used.

Keywords: Şafii, Tradition, Term, *er-Risâle*.

Giriş

İmam Şafii’nin İslam kültür ve medeniyetine olan etkisi aşikârdır. Bundan dolayıdır ki İmam Şafii’nin hayatı, mezhebi, fikir ve düşünceleriyle, eserleri üzerinde hem ülkemizde hem de -Müslüman olsun veya olmasın- diğer ülkelerde ciddi araştırmalar yapılmıştır.

Tarihe mal olmuş, düşünce ve fikirleriyle hem kendi çağlarını, hem de kendilerinden sonraki asırları etkilemiş her bilim adamı gibi İmam Şafii’nin de lehinde ve aleyhinde çok şeyler söylenmiş ve yazılmıştır. İmam Şafii’nin yaşadığı çağ, hemen her ilmî alanda yeni yeni eserlerin verildiğı, bilimsel dilin ve ıstılahların henüz oturup yerleşmediğı bir dönemdir. Eserlerin telif tarzları ve metotları da bugünkü alıştığımız tarzdan oldukça farklıdır.

Makale gönderim tarihi: 01.08.2016, kabul tarihi: 11.09.2016

*Bu makale, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı’nda “*er-Risâle* ve *er-Risâle*’de Geçen Hadis İstılahları” adıyla yapılmış Yüksek Lisans çalışmasından faydalanılarak geliştirilmiştir.

*Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri, Hadis Anabilim Dalı e-mail: fuatistemi@hotmail.com

er-Risâle, Hadis ıstılahları bakımından son derece zengin birinci el kaynaktır. Kendisinden yüz yıllar sonra istikrar kazanacak olan Hadis ıstılahlarını, en ham halleriyle *er-Risâle*'nin karmaşık ve düzensiz anlatımı içinden bulmak ve onları genel kabul gören kavramlarla eşleştirmek, sorumluluk alan bir çabayı gerektirmektedir.

İbnu's-Salah (643/1245) ile birlikte olgunluk dönemini idrak eden Hadis Usûlü, hemen her muhaddisin büyük ölçüde paylaştığı ıstılahlara sahip olmuştur. Biz bu ıstılahları esas alarak *er-Risâle*'den bazı çıkarımlarda bulunduk. Böylece, söz konusu ıstılahları hangi kriterlere göre çıkardığımızın da bilimsel zeminini belirlemiş olduk. *er-Risâle*'nin tamamında yapılan tetkik neticesinde, Şafii'nin; ıstılahların adını zikretmese de bizce Hadis ıstılahı olduğunu düşündüğümüz, hakkında görüş beyan ettiği bütün kavramları tespit etmeye çalıştık. Tespit ettiğimiz bu hadis ıstılahlarını da konuya zenginlik ve açıklık kazandırması amacıyla Hadis Usûlü alanında yazılmış birtakım eserlerle mukayese ettik.

İmam Şafii'nin eserinde ele aldığı fakat herhangi bir isimle belirtmediği ifadelerinin bazıları kendisinden sonra isimlendirilmiş ve birer Hadis ıstılahı olarak Hadis usûlü eserlerinde yer almıştır. Hatta bu kavramların bazılarında ilk defa bahseden kişinin İmam Şafii olduğu da söylenmiştir.¹

İmam Şafii, *er-Risâle*'de kullanmış olduğu hadis ıstılahlarını, Hadisin/Sünnetin kabulü için râvi ve mervide aradığı şartları eserinin farklı yerlerinde yeri geldikçe belirtmiştir. O, hadis usûlüne ait fikir ve düşüncelerini günümüz eserleri gibi belirli bir sistematik içerisinde belirtmemiştir. Onun bu eseri kesinlikle günümüz hadis usûlü eseri formatında yazılmamıştır. Çünkü o eserini salt bir hadis usûlü olarak yazmamıştır.

Şafii'nin *er-Risâle*'de ele aldığı hadis kavramları yukarıda ifade ettiğimiz gibi belli bir düzen ve sistematığe sahip değildir. Bir sistematığe sahip olmayış, bizim söz konusu ıstılahları tesbit etmemizi ve onları birer ıstılah olarak tanımlamamızı da zorlaştırmıştır. Ayrıca onun ismini zikretmeden hakkında görüş beyan ettiği birçok hadis ıstılahı olduğunu da daha önce ifade etmiştik. Bu kullandığı ifadelerin günümüz hadis ıstılahlarındaki karşılığını bulup, bunları da vermeye çalışacağız. Konunun daha iyi anlaşılıp görülebilmesi için elimizden geldikince Şafii'nin kullandığı ıstılahları, günümüz hadis usûlü tasnifine göre sistematize etmeye ve sınıflandırmaya gayret edeceğiz.

1. Şafii'ye Göre Sünnet, Hadis, Haber ve Eser Kavramları

İmam Şafii'nin sünnete bakışı kendisinden önce gelen birçok âlimin bakışından farklıdır. Özellikle kendi hocası olan Malik b. Enes ve Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybanî'nin sünnet anlayışına katılmamakta ve onların sünnet anlayışını eleştirmektedir. Şafii, İslam hukukunda Kur'an'dan sonra sünneti ikinci derece bir kaynak olarak kabul etmektedir. Hatta bazı bilginlere göre Şafii sünnetin bağlayıcılığını Kur'an ile eş değer tutmuştur.² Sünnetin bu konumdaki meşruiyetini Kur'an'dan aldığını belirtmiştir. Çünkü Kur'an Hz. Peygamber'e, onun emir ve yasaklarına uymayı emretmektedir.

¹ Ahmet Yücel, Hadis ıstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi, İFAV Yay., İstanbul, 1996, s. 158.

² İshak Emin Aktepe, İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı, İnsan Yay., İstanbul, 2008, s. 297.

Ehli Hadis ile İmam Şafii, sünnetin tespitinde tek kaynağın Merfu hadisler olduğu görüşünü benimsemişlerdir.³ İmam Şafii'ye göre sünnet Hz. Peygamber'den gelen söz, fiil ve takrirlerin bütünüdür. O, sünnetin yalnızca Hz. Peygamber'e ait olduğu düşüncesindedir. O, bu görüşünü desteklemek için sahâbîlerin de sadece Resulullahın sünnetini "Sünnet" olarak isimlendirdiklerini belirtmiştir.⁴ Dolayısıyla sahâbe haberleri olan Mevkuf ve Tâbiîlerin fikir ve düşüncelerini ifade eden Maktû haberler sünnet olarak nitelendirilemez.⁵ Ona göre sahâbî sözü, kitap, sünnet ve icmadan sonra dördüncü bir İslam hukuku kaynağıdır.⁶ Halbuki Ebû Hanife Hz. Peygamber'in; söz, fiil ve takrirleriyle birlikte sahâbe sözü ve uygulaması için de sünnet kelimesini kullanmıştır.⁷ Ebû Hanife'ye göre Kur'an'a uymayan Âhad Hadisler reddedilebilir, fakat Şafii'ye göre böyle hadisleri reddetmek yerine bunları te'vil ederek bir şekilde kabul etmek gerekir. Yine Ebû Hanife sahâbîlerin söz ve uygulamalarının da Sünnet olabileceğini belirtirken, Şafii bunları Sünnet olarak kabul etmez. İmam Şafii sünnetin ne olduğu konusu üzerinde dururken Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde geçen "Hikmet" kelimesiyle sünnetin kastedildiğini belirtmiştir.⁸

İmam Şafii'nin sünnete bakışını yukarıda ele aldıktan sonra Şafii'nin "Hadis" kavramı hakkındaki görüşlerini kısaca belirtmek istiyoruz. Şafii'ye göre hadis ile sünnet aynı şeylerdir. Sünnetin yegâne ve tek kaynağı hadistir. Sahâbîlerin, Tâbiîlerin veya uygulana gelen âdet ve geleneklerin hiçbirisi hadisin yerine geçemez. Müslümanların bir konuda icma etmeleri de hadisten önce gelemmez. Eğer bir konuda âhad bile olsa bir hadis varsa, o hadis bizim için bağlayıcıdır, İcmadan da kıyastan da önce gelir.⁹ *er-Risâle*'de kullanmış olduğu ifadelerinden bunları çıkarmak mümkündür.¹⁰ Şafii'nin hadis ile sünneti aynı anlamda kullandığını, yani hadis ile sünneti aynileştirdiğini görmekteyiz. Şafii'nin tesis ettiği metodolojide Hadis, kendisinden önceki âlimlerin uygulamalarında ve görüşlerinde olduğu gibi sünnetin dayandığı kaynaklardan ve delillerden sadece biri değil sünnetin bizzat kendisidir.¹¹

Şafii'nin Hadis kavramıyla ilgili görüşlerini açıkladıktan sonra, şimdi de "Haber" konusuna değinmek istiyoruz. Haber kavramı hakkında hadis âlimleri arasında farklı görüşler vardır.¹² İmam Şafii *er-Risâle*'nin birçok yerinde "Haber" kavramını kullanmaktadır. O Haber kavramını da Hadis yerine kullanmaktadır.¹³ İmam Şafii Haber kavramını hadis usûlünde birçok âlimin kullandığı anlamda değil de bu anlamdan daha dar

³ Ahmet Yücel, Başlangıçtan Günümüze Hadis Usûlü, İFAV Yay. İstanbul, 2009. s. 104.

⁴ Aktepe, a.g.e. s. 237.

⁵ Muhammed b. İdris eş-Şafii, *er-Risâle*, (tah: Ahmed Muhammed Şakir), Beyrut, tarihsiz., s. 350-366.

⁶ Şafii, *er-Risâle*, s. 508.

⁷ Metin Yiğit, Ebû Hanife'nin Usûl Anlayışında Sünnet, İz Yay., İstanbul, 2009, s. 105.

⁸ İmam Şafii'nin delil olarak kullandığı bazı ayetler: 2. Bakara, 129; 2. Bakara, 151; 2. Bakara, 231; 3. Ali İmran, 164; 4. Nisa, 113; 33. Ahzab, 34; 62. Cum'a, 2.

⁹ İmam Şafii'nin Hadis/Sünnet anlayışıyla ilgili olarak bkz: Muammer Bayraktutar, İmam Şafii'de Lafza Bağlı Hadis/Sünnet Yorumları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı, Ankara, 2006, (Yayınlanmamış doktora tezi). s. 46-64.

¹⁰ Şafii, *er-Risâle*, s. 52-53, 76, 109, 111-113, 144.

¹¹ Ahmet Keleş, Sünnet Yaşayan Hz. Muhammed, İnsan Yay. İstanbul, 2003, s. 76.

¹² İbn Hacer el-Askalani, Nuhbetul Fiker fi Şerhi Nüzheti'n-Nazar, Mektebetü'l Asriyye, Beyrut, 2009, s. 21; Subhi es-Salih, Hadis İlimleri ve Istılahları, (Çev. M. Yaşar Kandemir), DİB Yay., Ankara, 1988, s. 1.

¹³ Örnekler için bkz: Şafii, *er-Risâle*, s. 30, 192-194, 404.

olarak yalnızca Hz. Peygamber'den gelen sözler için yani Hadisle eş anlamlı olarak kullanmıştır.

İmam Şafii "Eser" kavramını ise *er-Risâle*'nin bir yerinde çoğul olarak kullanmıştır. İmam Şafii şöyle demektedir: "*Kıyasa gelince, biz onu kitap, sünnet ve âsara dayanarak kabul ediyoruz.*"¹⁴ Bu sözlerinde Şafii Eser kelimesinin çoğulu olan Âsar kavramını kullanmıştır. Buradaki kullanımı ve *er-Risâle*'nin geneli göz önünde bulundurulduğunda Eser kelimesinden sahâbîlerden gelen haberleri kastetmiş olabileceğini düşünüyoruz. Çünkü o, Tâbiîlerin görüşlerini bir hukuk kaynağı olarak görmez. Tabiîlerin kendisiyle eşit derecede oldukları kanaatindedir. Hatta onların görüşleriyle ilgili herhangi bir değerlendirmeye usûlünde hiç yer vermemiştir. Ancak zaman zaman onların fetvalarına uyduğu olmuştur.¹⁵ Dolayısıyla İmam Şafii, Eser kelimesini Hz. Peygamber'den gelen haberler için kullanmış olamaz. Çünkü o yukarıdaki sözlerinde de Sünnet ve Eser kelimelerini ayrı ayrı zikretmektedir.

2. İmam Şafii'ye Göre Sünnet Çeşitleri

İmam Şafii'nin sünneti sınıflandırması, kendisinden sonra gelen hadis âlimlerinin yaptığı sınıflandırmadan farklıdır. Çünkü hadis usûlünün teşekkülünden sonra Hadis/Sünnetin kaynağına göre, senetteki ravi sayısının az ya da çok oluşuna göre, Hadis/Sünnetin Sahih veya Zayıf olması durumuna göre ve hadisin senedindeki ravilerin düşüp düşmediğine yani inkıta durumuna göre Sünnet/Hadis sınıflandırması yapılmıştır.

Şafii, öncelikli olarak Sünnet/Hadisi ikiye ayırmıştır. Bunlardan birincisi, itaat edilmesi zorunlu olan Sünnet/Hadislerdir. Bu sünnet çeşidine bütün Müslümanlar kayıtsız şartsız itaat etmek mecburiyetindedir. Çünkü Cenâb-ı Hakk, Kuran-ı Kerim'in birçok yerinde Peygamberine dolayısıyla "Peygamber'inin Sünneti"ne itaat etmeyi biz Müslümanlara farz kılmıştır.

İkincisi ise Hz. Peygamber'in yapmamızı tavsiye ettiği sünnetlerdir. Öncelikle tavsiye niteliğinde olan sünnete değinmek istiyoruz.

2.1. İhtiyarî Sünnet

İmam Şafii'nin ele almış olduğu bu sünnet çeşidi, Müslümanlar arasında yapılması mübah olan, yapıldığı takdirde Allah'ın rızasını kazandıracağına inanılan bir sünnet çeşididir. Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de yapmış olduğu bir sünneti yaparak hem onu örnek alma konusunda bir yol kat etmiş olunur hem de onun yap(ma)mış olduğu bir davranış yapıl(ma)dığı için mutlu olunur. Onun yapılmasını tavsiye ettiği şey, yapıldığı takdirde yapan kişiye sevap kazandırırken; yapılmasını yasakladığı bir şey de yapıldığı takdirde, o yasağı çiğneyen kişi mekruh olan bir şeyi yaptığı için Allah'ın ve Resulullah'ın hoşlanmadığı bir davranışı yapmış olur. Dolayısıyla bu rivayetler, sahih olup olmadığından ziyade insanların toplum içerisinde birbirlerinin hak ve hukuklarına saygı göstermesi ve yapılan ibadetlerin daha feyizli yapılmasına katkı sağlayan rivayetlerdir.

¹⁴ Şafii, *er-Risâle*, s. 218.

¹⁵ Aktepe, a.g.e., s. 293.

Bu ihtiyarî sünnetlerini yerine getirmek, sünnetle amel etmek anlamına gelmekle birlikte bunların yapılması zorunlu değildir.¹⁶ Şafii konuyla ilgili olarak şu örnekleri vermektedir:

“Hz. Peygamber abdest alırken uzuvlarını birer kere yıkayınca anladık ki birer kere yıkamak yeterli olmasaydı o, uzuvlarını birer kere yıkayarak abdest alıp namaz kılmazdı. (yani bir defadan daha çok yıkardı) Dolayısıyla abdest alırken uzuvları birer kereden fazla yıkamak ihtiyarî bir sünnettir.”¹⁷

Şafii bu sözüyle abdest uzuvlarının üçer defa yıkanmasının ihtiyarî bir sünnet olduğunu açıklamıştır. Bir başka yerde ise Şafii şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Hz. Peygamber bir kat elbiseyle örtünmeyi, tek bir elbise giyinip avret yerini göğü doğru açarak durmayı yasaklamıştır. Yine o, kişinin yemeği kendi önünden yemesini emretmiş ve yemeğin tepesinden yenmesini yasaklamıştır. Bu zikrettiğimiz hadis kadar sahih olmasa da Hz. Peygamber’in kişinin iki hurmayı birlikte yemesini, hurmanın içini açıp bakmasını ve yol üstünde gecelemesini yasakladığı rivayet edilmiştir.”¹⁸

Şafii, Hz. Peygamber’in koymuş olduğu bu yasakların bir zorunluluk olmayıp ihtiyat cihetiyle konulduğunu söylemektedir. Bir kimsenin elbise giyinmesi ve yemek yemesi mubahtır. Yine herhangi bir şahsa ait olmayan Allah’ın yolu herkesin gelip geçmesi için mubah sayıldığına göre Hz. Peygamber’in bunları Müslümanlara tavsiye etmesi bir edep meselesi olması dolayısıyladır.

Resulullah *“Yol, haşerat ve yılanların barınağıdır.”¹⁹*, buyurarak yol üstünde geceleminin haram kılınmadığını, kişinin menfaatinin gözetildiğini belirtmiştir. Mesela tilavet secdeleri ihtiyarî bir sünnettir. Bunu yapmayan bir kişi farzı değil; faziletli olan bir şeyi terk etmiş olur. Uygun olan ise bunları terk etmemektir.²⁰

Şafii’ye göre kurban etlerinin üç günden fazla saklanılmamasının emredilmesi de böyledir. Çünkü yoksul olan insanların et ihtiyacını karşılamak için etlerin saklanmasından ziyade bu insanlara dağıtılması gerekir. Şafii’ye göre bu sünnete uymayan kişi bunda ısrar ederse yasaklanmış olan bir şeyi yaptığı için günahkâr sayılır. Allah’a tövbe etmesi ve aynı işi bir daha tekrarlamaması gerekir. Fakat bu günahkârlık derecesinin zina, faiz vb. fiillerin günahlarıyla eşit seviyede olmadığını, onlardan daha aşağıda olduğunu belirtmiştir.

2.2. Zorunlu Sünnet

Bu sünnet çeşidi doğruluğu/sahihliği ispatlanmış olan sünnettir. Bu sünnet çeşidini Şafii’den sonra gelen hadis âlimleri yukarıda ifade ettiğimiz gibi kaynağına göre Merfu, Mevkuf ve Maktû olmak üzere üçe ayırmışlardır. Bir başka sınıflama şekli ise hadisin

¹⁶ Aktepe, a.g.e, s. 251.

¹⁷ Şafii, er-Risâle, s. 164.

¹⁸ Şafii, er-Risâle, s. 349-350.

¹⁹ Şafii, er-Risâle, s. 353; Muslim, 33 İmare 179 (s. 909); Tirmizi, 42 İsti’zan ve’l-Edeb 108, (s. 986); İbn Mâce, 2 Taharet 21 (s. 114); Malik, Muvatta, 54 İsti’zan 15/38, (s. 514); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II/378, III/305.

²⁰ Aktepe, a.g.e, s. 251.

sıhhatine göre Sahih, Hasen ve Zayıftır. Sünnet/Hadisın senedindeki ravilerin sayısına göre de ikiye ayrılmıştır. Bunlar: Mütevatir haber ve Ahad haberdır.

İmam Şafii daha sonra birer hadis ıstılahı olarak kullanılan bu iki sünnet çeşidini *er-Risâle*'de oldukça teferruatlı bir şekilde işlemektedir. Hadisçiler bu sünnet çeşidini “Hadisin Ravi Sayısı Bakımından Sınıflandırılması” başlığı altında ele almışlardır.²¹ Şafii'ye göre Hz. Peygamber'den nakledilen zorunlu haber/sünnetler iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi haber-i amme veya üzerinde icma edilen haber olarak isimlendirdiği mütevatir haberler; ikinci kısmı ise haber-i hassa ismini verdiği ahad haberlerdir.

2.3. Mütevâtir Haber

İmam Şafii'nin haber-i amme dediği birinci tür sünnet, dinin zarureten bilinmesi gereken hükümlerini ihtiva etmektedir. Şafii, ilim konusundan bahsederken ilmin iki çeşit olduğunu ve Hz. Peygamber'den mütevatir olarak gelen haberlerin bu ilim çeşitlerinden biri olduğunu belirtmiştir.²²

Bütün Müslümanların mütevatir olarak nesilden nesile aktarılan bu ilmin bağlayıcılığı konusunda hemfikir olduklarını, mütevatir haberlerin bağlayıcılığı konusunda hiç kimsenin münakaşa etmediğini söylemiştir. Mütevatir haber için Şafii “İttifakla kabul edilen sünnet, üzerinde icma edilen sünnet” tabirlerini kullanmıştır. Ona göre mütevatir haberden şüpheye düşen kimsenin tövbeye davet edilmesi gerekir.²³

Mütevatir haberin yalan üzerinde birleşmeleri mümkün olmayan sayıda ravinin yine kendileri gibi kalabalık bir topluluktan rivayet ettiği haberler olarak tanımlanmasında ravi sayısının çokluğunun ön plana çıktığı görülmektedir. Fakat bu ravi sayısının kaç olacağı konusunda hadis âlimleri arasında ihtilaf vardır. İmam Şafii de Mütevatir Haber için herhangi bir ravi sayısı belirtmemiş, “ittifakla kabul edilen haber” kavramını kullanmakla yetinmiştir. Burada “ittifakla kabul edilen haber” ve “üzerinde icma edilen sünnet”ten maksat da muhtemelen Mütevatir Haberde aranan ravi sayısı olmalıdır.

Şafii'ye göre Mütevatir Haber yakînî ilimdir. Yani bunlar bütün Müslümanlar için zorunluluk ifade eder. Hem zahirde hem de bâtında gerçeği kapsayan ilim çeşididir.²⁴ İbnu's-Salah da Mütevatir Haberin kendisine ulaşan kimse için zarûrî bir ilim ifade ettiğini belirtmiştir.²⁵

Şafii'ye göre herkesin bildiği bu ilimde rivayet yanlışlığı ve te'vil mümkün değildir.²⁶ Zaten bütün hadis âlimleri Mütevatir hadislerin güvenilirliğinde herhangi bir tereddüde düşmedikleri için, doğruluğunu araştırma ihtiyacı hissetmemişlerdir. Mütevatir Habere örnek olarak Hz. Peygamber'in şu hadisini vermektedir:

“*Mirasçıya vasiyet yoktur. Kafir karşılık bir Mü'min öldürülmez.*”²⁷

²¹ Tahir İbn Ahmed el-Cezâiri, *Tevcihu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser*, Matbaatu'l-İslamiyye, Beyrut, 1995. I/156; Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, T.D.V.Yay. Ankara, 2006, s. 15 ve sonrası.

²² Mütevatir haber için bkz: İbn Hacer, *Nuhbetul Fiker*, s. 25; Aktepe, a.g.e, s. 254.

²³ Şafii, *er-Risâle*, s. 461.

²⁴ Şafii, *er-Risâle*, s. 478.

²⁵ İbnu's-Salah, *Ulumu'l- Hadis*, Daru'l-Fikir, Dimeşk, 1986, s. 267.

²⁶ Şafii, *er-Risâle*, s. 358.

²⁷ Şafii, *er-Risâle*, s. 139. Hadisin ilk kısmı için bkz: Buhâri, 55 Vesâyâ 6 (I/744); Ebû Dâvud, Vesâyâ 6 (III/151); Tirmizi, Vesaya 5, (s. 799); Nesai, Vesaya 5, (s. 723); İbn Mâce, Vesaya 6 (s. 475); Dârimi, Vesaya

Şafii bu hadisin bir topluluğun bir topluluktan yaptığı bir rivayet olup, bazı konularda bir kişinin bir kişiden yaptığı rivayetten daha kuvvetli olduğunu ifade etmiştir.²⁸ Mütevatir haberlere ayrıca beş vakit namazı, ramazan orucunu, Allah'ın içkiyi haram kılması gibi örnekleri de vermektedir.

Hadis usûlcülerinin “Mütevatir Haber”i genelde iki kısma ayırmalarına karşın, İmam Şafii böyle bir ayırım yapmamıştır. Biz bu durumu, onun “Mütevatir” konusunu müstakil bir mevzu olarak ele almamış olmasına bağlıyoruz.²⁹ Bundan dolayı “Mütevatir Haber”in çeşitleri hakkındaki ayrıntıya girmiyoruz.

2.4. Haber-i Vahid

Şafii haber-i vahid konusunu *er-Risâle*'de oldukça ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. *er-Risâle*'de haber-i vahidin kabul edilmesinin şartları, haber-i vahidin dindeki yeri ve huccet oluşu için gerekli şartların neler olduğu gibi bir takım konulara değinmiştir. Ayrıca haber-i vahidi rivayet eden raviyle, rivayet edilen metnin sübutu için lazım olan şartlar hakkında da bazı görüşler beyan etmiştir.

Şafii'nin haber-i vahid konusunda söylemiş olduğu fikirlerin tamamına yakını kendisinden sonra sistematik bir hale gelen hadis usûlüne kaynaklık etmiştir.

İmam Şafii, birisinin kendisine şöyle bir soru yöneltmesi üzerine haber-i vahidi şöyle açıklamaya başlamıştır:

*“İlim sahiplerine karşı huccet teşkil edecek en az şeyin ne olduğunu benim için belirle ki onlara göre haber-i vahidin sıhhati de anlaşılsın.”*³⁰

Şafii, “Haber-i Vahid” kelimesi yerine “Haber-i Hassa” tabirini de kullanır. Haber-i Hassa kavramını kullanmasının nedeni, bu gibi haberlerin dinin özel bilgi gerektiren meseleler içermesi ve Müslümanların çoğunluğunun bunları bilmemesidir.³¹ O, Haber-i Vahid için şöyle bir tanım yapmaktadır:

*“Haber-i Vahid, Hz. Peygamber'e ya da Hz. Peygamber'den sonraki bir raviye ulaşınca kadar tek kişinin yine tek kişiden rivayet ettiği habere denir.”*³²

Şafii'nin haber-i vahid tanımında öne çıkan husus bu haberleri rivayet eden ravilerin her tabakada tek kişi olmalarıdır. Bununla birlikte haber-i vahid tanımında öne çıkan ikinci husus ise hadisi rivayet eden ravilerin Hz. Peygamber veya ondan sonraki bir raviye ulaşınca kadar herhangi bir inkıtaya uğramamış olmasıdır. Şafii'nin yapmış olduğu Ahad Haber tanımı, kendisinden sonra sistematize edilen hadis usûlü eserlerinin bazılarında Ahad Haberin bir çeşidi olarak zikredilen “Garip Haber” kavramı yerine kullanılmıştır. Çünkü bu eserlerde Ahad Haberin tanımında *“Yalnızca bir tek ravinin rivayet ettiği haber”* yerine *“Mütevatir derecesine ulaşmamış haber”* tanımı kullanıldığı için ravi sayısının bir, iki, üç hatta üçten fazla da olabileceği belirtilmiştir. Ahad Haberde esas olan

28; Ahmed b. Hanbel, VI/186, 187, 238, 239, V/267. Hadisin ikinci kısmı için bkz: Buhari, Diyat 24,31; Ebû Dâvud, Diyât 11, (IV/238); Tirmizi, Diyât 16; Nesai, Kasame 9,14; İbn Mâce, Diyât 21 (s. 466); Dârîmi, Diyât 5; Ahmed b. Hanbel, I/119,122, II/178,192.

²⁸ Şafii, *er-Risâle*, s. 139.

²⁹ Mütevatir haberle ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: Hüseyin Hansu, *Mütevatir Haber*, Bilge Adamlar yay., Van, 2008.

³⁰ Şafii, *er-Risâle*, s. 369.

³¹ Şafii, *er-Risâle*, s. 359.

³² Şafii, *er-Risâle*, s. 369.

onun mütevatir seviyesine ulaşmamasıdır. Dolayısıyla Şafii'nin Haber-i Vahid tanımı daha sonraki muhaddisler tarafından "Garip Hadis" in tanımına denk gelmektedir.

Genel olarak hadis usûlü eserlerinde ahad haber için şöyle bir tanım yapılmaktadır: "*Mütevatir derecesine ulaşamayan haber*"³³ Ahad haberin lügat manası ise "*tek şahsın rivayet ettiği haber*" demektir. Bu lügat manası Şafii'nin verdiği manayla birebir örtüşmektedir. Hadis usûlünde ahad haber üç kısma ayrılmaktadır. İmam Şafii'de böyle bir ahad haber ayrımı yoktur. O haber-i vahidi bu şekilde bir taksime tâbi tutmamıştır. Fakat bu kavramlardan birkaçı hakkında görüş belirtmiştir.

2.4.1. Meşhur Haber

Hadis usûlü eserlerinde yapılmış olan ahad haber sınıflamasında meşhur haberler için "*İkiden fazla kişinin rivayet ettiği haberler*"³⁴ şeklinde bir tanım yapılmakla birlikte İbnu's-Salah başta olmak üzere birçok hadis âlimi bunun en az üç ravi olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ahad haberin ilk çeşidi olan meşhur haberlerde ikiden fazla kişinin yapmış olduğu rivayette esas olan bu ravi sayısının mütevatir derecesine ulaşmamasıdır. Ayrıca Meşhur Haberler ravisi olsun veya olmasın ulema ve halk arasında yaygın olarak kullanılan hadisler için de bu tabir kullanılmaktadır.³⁵ Nitekim İmam Şafii meşhur kavramını *er-Risâle*'de bu anlamda kullanmıştır.

"Şafii der ki: *Munkatı olarak yazdığım her hadisi çoğunluktan öğrenen ilim sahiplerinin ekseriyetinin nakline dayanarak rivayet eden kimselerden muttasıl veya meşhur olarak işittim...*"³⁶

Şafii bu sözleriyle Meşhur Hadis kavramını kullanmıştır. Kullandığı bu kavramın manası, yukarıda ifade ettiğimiz gibi isnadına bakılmaksızın ulema ve halk nezdinde yaygın olan haber anlamında kullanılmış olduğunu düşünüyoruz.

Ahad haberin ikinci çeşidi olan Aziz Haberler ise herhangi bir tabakada yalnız iki ravi tarafından rivayet edilen hadis olarak tarif edilmiştir.³⁷ İmam Şafii, Aziz Hadisler için herhangi bir görüş beyan etmemiş ve bu kavramı kullanmamıştır. Bundan dolayı Aziz Haberleri ayrı bir başlık altında ele almadık.

2.4.2. Garip/Ferd Haber

Ahad haberin son çeşidi olan garip haber ise sened ve metin yönünden tek kalmış veya benzeri başka raviler tarafından rivayet edilmemiş hadis anlamına gelmektedir.³⁸ Ferd ise hem ıstılah hem de lügat yönünden Garip Hadisin müteradifi olarak kullanılmaktadır.³⁹ Şafii *er-Risâle*de "Garip/Ferd Hadis" kavramını kullanmamıştır. Fakat aşağıda zikrettiğimiz şu sözünde "Ferd" kelimesini kullanmıştır. Bu kelimedeki kastının da "Ferd Hadis" olduğunu düşünüyoruz.

³³ İbn Hacer, Nuhbetul Fiker, s. 32; Koçyiğit, Hadis Usûlü, s. 21; Yücel, Hadis Usûlü, s. 204.

³⁴ İbn Hacer, Nuhbetul Fiker, s. 27.

³⁵ İbnu's-Salah, Ulumu'l-Hadis, s. 265-269.

³⁶ Şafii, *er-Risâle*, s. 431.

³⁷ el-Cezâiri, Tevcihu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser, I/113; Aziz Haber ile ilgili bkz: Ahmed Muhammed Şakir, el-Bâisu'l-Hasis Şerhu İhtisari Ulumi'l-Hadis, Müessesetu'l- Kutubi's-Sekafiyye, Beyrut, 1987, s. 124.

³⁸ Yücel, Hadis Usûlü, s. 207.

³⁹ Ferd ve Garip hadis için bkz: İbn Hacer, a.g.e. s. 36-37.

“ Bir Tâbiû, mürsel olarak rivayet ettiği hadis konusunda yalnız kalırsa, bunu Hz. Peygamber’e isnat hususunda kendisine katılan biri bulunmazsa, söz konusu hadis sadece onun tek başına -ferd olarak- rivayet ettiği hadis olarak kabul edilir.”⁴⁰

3. Ravi Merkezli Hadis Terimleri

3.1. Sahâbe ve Tâbiû Kavramları

3.1.1. Şafii’ye Göre Sahâbî

Aslında İmam Şafii, sahâbî kavramıyla ilgili herhangi bir söz söylememiştir. Yani sahâbînin bir tanımını yapmamış ve sahâbenin kimler olabileceği hakkında herhangi bir fikir beyan etmemiştir. Biz Şafii’nin *er-Risâle*’de sahâbeyle ilgili olarak vermiş olduğu örnekler ve sahâbî kavli hakkındaki sözlerinden yola çıkarak onun söylemlerine göre sahâbenin kimler olabileceğine dair bir fikir yürütmeye çalışacağız.

Şafii hadislerdeki illetler konusunu anlatırken nâsih-mensûh olan sünnetler hakkında Hz. Peygamber’in neshettiği sünnetinin yerine yeni bir sünnet koyduğunu, fakat Hz. Peygamber’den hadis işiten kimsenin yani sahâbînin, nâsih-mensûh sünnetlerle ilgili bazı bilgilerden yoksun olabileceğini belirtmiştir. Bu, sahâbînin nâsih-mensûh olan hadislerden birisini hıfzettiğini diğerini ise hıfz etmediğini ancak sahâbenin hepsinin bu hadisteki nesh ile ilgili bilgiden yoksun olamayacağını, istendiği zaman aralarında bu bilgiye sahip olan bir sahâbînin bulunabileceğini söylemektedir.⁴¹

Şafii’nin bu sözleriyle Hz. Peygamberle bir şekilde irtibat halinde olan, onun sohbetlerine kısmen de olsa katılan ve onu dinleyen kişilerin ancak sahâbî olabileceği sonucunu çıkarıyoruz. Nitekim o, sahâbî sözünün⁴² (Kavlu’s-Sahâbî) sünnete muhalif olamayacağını belirtmiş, muhalefet olsa bile bunun zâhiri olduğunu ve muhakkak bir izahının olabileceğini söylemiştir. Çünkü sahâbenin Hz. Peygamber’e son derece yakın olduğunu ve Hz. Peygamber’in her şeyine bizzat şahit olduklarını ve bundan dolayı da ona aykırı söz söylemeyeceklerini belirtmiştir. Biz de onun bu sözlerinden hareketle bir sahâbî tanımı çıkarmaya çalışıyoruz ve İmam Şafii için sahâbî olmanın en önemli şartının, Hz. Peygamber’le belli bir süre birlikte olmak, olduğu sonucuna ulaşıyoruz. Yani ona göre Hz. Peygamber’i hayattaiken bir kere gören ve onunla hiç sohbeti olmayan bir kişi Hadis rivayeti ve kendisiyle herhangi bir Sünnetin sabit olması anlamında sahâbî sayılmaz. Ancak sözlük anlamıyla sayılabilir.

3.1.2. Şafii’ye Göre Tâbiû

Tâbiûnin kavilleri hadis literatüründe “Maktû haberler” olarak yerini almış ve sünnetin kaynaklarından sayılmışlardır.⁴³

Şafii hiç şüphesiz Tâbiûleri diğer insanlardan daha üstün görmektedir. Fakat sahâbenin görüş ve düşüncelerine vermiş olduğu ehemmiyet ile Tâbiûlerinkine vermiş olduğu ehemmiyet birbirinden farklıdır. O bazen Tâbiûlerin hükümlerine başvurmakla beraber

⁴⁰ Şafii, *er-Risâle*, s. 362.

⁴¹ Şafii, *er-Risâle*, s.215.

⁴² Sahâbî Kavli ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: H. Musa Bağcı, *Hadis Rivayetinde Sahabenin Kavrama ve Nakletme Sorunu*, İlâhiyât Yay., Ankara, 2004.

⁴³ İbnu’s-Salah, a.g.e., s. 302-306.

onları eleştirmekten de kendini geri alamamıştır.⁴⁴ Şafii Tâbiîleri iki kısma ayırmaktadır. Bunlar: “Kibar-ı Tâbiîn” ve “Siğar-ı Tâbiîn”. Şafii Kibar-ı Tâbiînin hükümlerini ve icthadlarını daha üstün görmektedir.⁴⁵

4. Kaynağına Göre Hadis Çeşitleri

4.1. Merfu Haber

“Merfu Hadis”in hadis ilmindeki tanımı şu şekildedir: “Hz. Peygamber’e isnat edilen söz, fiil ve takrirlere merfu hadis denir.”⁴⁶ Vermiş olduğumuz bu tanım bütün hadis âlimleri tarafından kabul edilen ortak bir tanımdır.

er-Risâle’de yapmış olduğumuz tetkik neticesinde, Şafii’nin Hz. Peygamber’in Hadisi anlamında “Merfu” kavramını korku namazının nasıl kılınacağına dair bir bahsi anlatırken kullandığını görmekteyiz:

” Bana biri, İbn Ebî Zib, Zührî, Salim o da babası vasıtasıyla Hz. Peygamber’den aynı manada bir hadis nakletti. O, bu hadisi babasının rivayet etmiş olmasından şüphe etmemiştir. Bu hadis Hz. Peygamber’e ulaşan **merfu** bir hadistir.”⁴⁷

Şafii’nin bu sözleri Merfu Hadisin Hz. Peygamber’e isnat edilen, yani Hz. Peygamber’e kadar ulaşan rivayetler için kullanıldığının açık bir ifadesidir. Şafii bu kavramı kendisinden önce ve sonra gelen âlimlerle aynı manada kullanmıştır.

4.2. Mevkuf Haber

Mevkuf terimi hadis ıstılahında “Sahâbenin söz ve fiillerine dair rivayet edilen haberlere denmektedir.”⁴⁸ Sahâbe sözlerine bu ismin verilmesi isnadın sahâbede son bulması ve Hz. Peygamber’e ulaşmamış olması dolayısıyladır.⁴⁹

er-Risâle’de yapmış olduğumuz inceleme neticesinde İmam Şafii’nin bir hadis ıstılahı olarak “Mevkuf” kavramını kullandığına dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Aslında bu kavramın hicrî ikinci asırda kelime anlamında kullanıldığı, terim olarak kullanımının hicrî üçüncü asırda yaygınlaştığı ifade edilmektedir.⁵⁰ Dolayısıyla İmam Şafii döneminde bu kavram kelime anlamında kullanmış olup, bir hadis ıstılahı olarak yaygınlık kazanmamıştır. Bundan dolayıdır ki Şafii, sahâbenin söz ve davranışlarına sürekli atıfta bulunmasına rağmen bu hadis ıstılahını kullanmadığını söyleyebiliriz.

4.3. Maktû Haber

“Maktû Haber”, Tâbiînin söz ve fiillerine dair rivayet edilen haberlere denir.⁵¹ Başta İmam Şafii olmak üzere bazı âlimler Maktû terimini Munkatı anlamında da kullanmışlardır. Ancak bu kullanım yaygın değildir.⁵² Nitekim ilk dönem hadis

⁴⁴ Hâbil Nazlıgöl, İmam eş-Şafii’nin Hadis Kültürümüzdeki Yeri, (Basılmamış Doktora Tezi) A.Ü.S.B.E. Temel İslam Bilimleri, Ankara, 1993. s. 234.

⁴⁵ Şafii, er-Risâle, s. 365.

⁴⁶ İbnu’s-Salah, a.g.e. s. 45; el-Cezairî, Tevcihü’n-Nazar, s. 175; İbn Hacer, a.g.e., s. 87; Celaleddin, Es-Suyutî, Tedribu’r-Ravi fi Şerhi Takrib-i Nevevi, Daru’l- Kitabu’l- Arabi, Beyrut, 1993. I/149.

⁴⁷ Şafii, er-Risâle, s. 185.

⁴⁸ İbnu’s-Salah, a.g.e., s. 46.

⁴⁹ Koçyiğit, Hadis Usûlü, s. 162.

⁵⁰ Yücel, a.g.e. s. 156.

⁵¹ Selman Başaran, M. Ali Sönmez, Hadis Usûlü ve Tarihi, Uludağ Üniv. Merkez Kütüphanesi, Bursa, 1993, s. 101.

⁵² Ahmed Muhammed Şakir, Baisu’l-Hasis, s. 39.

kavramlarının kullanımıyla ilgili bir araştırma yapmış olan Ahmet Yücel şunları söylemektedir:

“... *Tâbiûnin söz ve fiilleri anlamına gelen Maktû terimini bahis konusu ettiğimiz dönemlerde rastlamadığımızı hatırlatmalıyız. Ancak bu durum Kutsî hadisler ve bunlara delalet eden sîğalar ile Maktû hadislerin ilk dönem musannefatında mevcut olmadığı anlamına gelmemektedir. Ayrıca söz konusu ettiğimiz dönemde Maktû tabirinin senedinde kopukluk (inkıtâ) olan başka bir tabirle Munkatı anlamında kullanıldığına da işaret etmeliyiz.*”⁵³

Ahmet Yücel’in bahis konusu ettiği dönem hicrî ilk üç asırdır. Yani İmam Şafii’nin de içinde bulunduğu dönemdir. Bu dönemde Maktû kavramı bir hadis ıstılahı olarak kullanılmadığı için, aynı dönemde yaşamış olan Şafii tarafından da kullanılmamıştır.

er-Risâle’de yapmış olduğumuz tetkik neticesinde bir hadis terimi olarak “Maktû Haber” kavramını kullandığına dair herhangi bir ifadeye rastlamadık. İmam Şafii için Tâbiun kuşağı kendisinin de içinde bulunduğu bir kuşak sayılacağı için, Tâbiun sözleri olan “Maktû Haber”leri bir kavram olarak görmesi ve onları kullanması beklenmemelidir. Çünkü kavramlar ancak sonraki nesiller için daha bir anlam taşıyor ve daha fonksiyoneldir.

5. Makbul Olma Durumuna Göre Hadis Terimleri

5.1. Sahih Hadis

Adalet ve zabt sahibi olan ravilerin kendileri gibi adalet ve zabt sahibi ravilerden muttasıl bir senetle rivayet ettikleri şaz ve muallal olmayan hadislerle Sahih Hadis denir.⁵⁴

Hicrî ikinci asırdan itibaren kullanılmakla birlikte hadisin sahih olabilmesi için gerekli şartları ilk defa ortaya koyan İmam Şafii olmuştur.⁵⁵ Her ne kadar kelimesi kelimesine İbnu’s-Salah’ın tanımıyla örtüşmese de Şafii’nin ifade ettiği şartlar sistematize edildiği ve kullandığı ifadelerin hadis usûlündeki kavramsal karşılıkları bulunduğu takdirde, İmam Şafii’nin sözlerinden Sahih Hadis tanımı rahatlıkla ortaya çıkacaktır. Aslında İbnu’s-Salah’ın bu tanımının Şafii’nin haber-i vahidin kabulü için ileri sürdüğü şartlardan derlenerek yapılan bir tarif olduğu, hatta Şafii’nin şartlarından bazılarının da tarif dışı bırakıldığı⁵⁶ iddiası da bizim bu düşüncemizi desteklemektedir.

Sahih Hadis, usûlcüler tarafından “Sahih Li Zâtihi” ve “Sahih Li Ğayrihi” olmak üzere ikiye ayrılmıştır.⁵⁷ İmam Şafii sahih hadisi herhangi bir taksimle sınıflandırmamıştır. Yani “Sahih Li Zâtihi” ve “Sahih Li Ğayrihi” diye iki farklı kavram *er-Risâle*’de geçmemektedir. Gerçi henüz bir ıstılah olarak Şafii’de ‘Sahih hadis’ “el-Hadisü’s-Sahih” terimine rastlanmamaktadır Daha sonraları ‘Sahih Hadis’ adı verilecek olan hadis türü için Şafii’nin kullandığı ifade “Haber-i Hassa’nın delil olabilmesi için şu şartları taşıması

⁵³ Yücel, Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi, s. 154.

⁵⁴ İbnu’s-Salah, a.g.e., s. 11-12.

⁵⁵ Yücel, Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi, s. 158.

⁵⁶ Nazlıgöl, a.g.e., s. 238.

⁵⁷ el- Cezâiri, Tevcihu’n-Nazar, I/171.

gerekir.” şeklindedir.⁵⁸ Her ne kadar bitişik bir kavram olarak “Sahih Hadis” kavramını kullanmamışsa da “Sahih” diye nitelendirdiği şey aslında “Sahih Hadis”tir.

Bununla birlikte İmam Şafii *er-Risâle*’de “Sahih” kavramı yerine “Sabit” kavramını da kullanmıştır. Bu kullanımını şu sözlerinde görmek mümkündür.

“...İşte bu şekilde Hz. Peygamber’den bir şey işiten veya ondan nakledilen bir hadisin **sabit/sahih** olduğuna kanaat getiren kimsenin, başkasını öğrenene kadar işittiği hadisle amel etmesi gerekir.”⁵⁹

“...Gördüm ki o hadiste kolaylaştırıcı bir cihet var ve onu İbn Abbas’ın **sahih** olarak rivayet ettiğini işittim. Bundan dolayı o hadis bence diğerlerinden lafız bakımından daha şümüllü ve daha zengindir. Ben de onunla amel ettim; Hz. Peygamber’den **sabit/sahih** olarak intikal eden diğer hadislerle amel edenlere de şiddetle karşı çıktım.”⁶⁰

Şafii’nin bu iki sözünde görüldüğü üzere “Sabit” Kavramını “Sahih” yerine kullanmıştır. “Sabit” kavramı sonraki dönem hadis usûlünde yaygın olarak kullanılan bir kavram değildir.

5.2. Zayıf Hadis

Sahih ve Hasen hadisin şartlarından birini veya birkaçını taşımayan hadislere Zayıf Hadis denir.⁶¹ Hadis usûlünde bir veya birden fazla ravinin düşmesi neticesinde senedin inkitaya uğraması ya da hadis ravisinin adâlet veya zabt yönünden zayıf olmaları nedeniyle ortaya çıkan bu gibi durumlar bir hadisin zayıf olarak nitelendirilmesine neden olur.

Hadis usûlünde hadislerin zayıf olma nedenlerine göre “Zayıf Hadisler” farklı farklı kavramlarla isimlendirilmiştir. Biz hadis eserlerinde geçen bu kavramların hepsini açıklamak yerine yalnızca İmam Şafii’nin hakkında görüş beyan ettiği kavramlar hakkında birtakım bilgiler vereceğiz.

Şafii *er-Risâle*’de bir hadis ıstılahı olarak “Zayıf Hadis” kavramını kullanmamıştır. Fakat yalnızca şu sözünde “Zayıf” ifadesini kullanmıştır. Bizce bu ifadede kastettiği şey “Zayıf Hadis” tir.

“... Sonra mürsel olarak rivayet ettikleri hadisin kaynak bakımından zayıf olduğunu gösteren pek çok delalet mevcuttur.”⁶² Bu ifadesinde Şafii, kaynağın zayıf olması sözüyle o hadisin zayıf olacağını kastetmektedir.

5.3. Mürsel/Munkatı Hadis

Hadis ilminde “Mürsel” ve “Munkatı” birbirinden farklı anlamlarda kullanılan iki farklı kavramdır. Birbirlerinden farklı olarak kullanılmalarına rağmen bizim “Mürsel” ve “Munkatı” kavramlarını tek bir başlık altında ele alışımızın nedeni, Şafii’nin “Mürsel” ve “Munkatı” kavramlarını aynı anlamda kullanmasındandır.

“Resulullah’ın sahâbîlerini gören Tâbiîlerden birisi, Hz. Peygamber’den **Munkatı** bir hadis rivayet ederse, birkaç yönden ona bakılır... Bir Tâbiî, **Mürsel** olarak rivayet ettiği

⁵⁸ M. Hayri Kırbasoğlu, “İslami İlimlerde Şafii’nin Rolü Üzerine”, İslamiyat Dergisi, Ocak-Mart 1999, C. II, sayı 1, s.23.

⁵⁹ Şafii, *er-Risâle*, s. 238.

⁶⁰ Şafii, *er-Risâle*, s. 276. “Sahih” kullanım yerine “Sabit” kullandığına dair bkz:588-589-667-757-782-905-923-1603-1604 numaralı paragraflar.

⁶¹ Yücel, *Hadis Usûlu*, s. 230.

⁶² Şafii, *er-Risâle*, s. 465.

*hadis konusunda yalnız kalırsa, bunu Hz Peygamber'e isnad konusunda kendisine katılan biri bulunmazsa, söz konusu hadis sadece onun tek başına naklettiği **Munkatı/Mürsel** bir rivayet olarak kabul edilir.”⁶³*

Mürsel kelimesi, Hadis ıstılahında Tâbiîlerin sahâbeyi zikretmeden doğrudan doğruya Resulullah'a isnat ederek “Kâle Resulullah (s.a.v.)” diyerek rivayet ettikleri hadislerle denmektedir.⁶⁴ “Munkatı” tabiri ise lügat yönünden umumiyetle isnadı muttasıl olmayan hadisler için kullanılmıştır. İnkita veya ravi düşmesi isnadın ister başında olsun ister ortasında veya sonunda olsun, o isnad Munkatıdır.⁶⁵ İstilahta ise Munkatı; İsnad zincirinden tabîinden sonraki ravinin düş(ür)mesiyle yapılan rivayettir.⁶⁶

Görüldüğü gibi Munkatı teriminin hadis ilminde iki farklı kullanımı vardır. Birinci kullanımında ravinin nerede düştüğüne bakılmaksızın, isnadında kopukluk meydana gelen bütün hadisler için bu kavram kullanılırken; ikincisinde ise yalnızca tabiundan sonra gelen ravilerden birinin düşmesi durumunda ortaya çıkan hadisler için Munkatı kavramı kullanılmıştır.

Şafii'ye göre Mürsel/Munkatı Haber, Hz. Peygamber'in ashabını gören Tâbiîlerin Resulullah'tan munkatı olarak rivayet ettiği hadislerdir.⁶⁷ İmam Şafii Munkatı kavramını birinci anlamında, yani isnadın herhangi bir yerinde ravi düşmesiyle ortaya çıkan hadisler için kullanmıştır. Nitekim Hâbil Nazlıgöl, yazılı literatürde Mürsel hadisi ilk tanımlayan kişinin Şafii olduğunu söylemenin yanlış olmayacağını söylemiştir.⁶⁸

Ahmet Yücel ise; “*Tespitlerimize göre ilk defa İmam Şafii tarafından kullanılan Munkatı kavramının hicrî üçüncü asırda senedi muttasıl olmayan tüm rivayetler hakkında kullanıldığı anlaşılmaktadır... Aynı şekilde ilk üç asırda Mürsel, mutlak muttasıl olmayan anlamında kullanılmakta, başka bir ifadeyle senedi muttasıl olmayan her türlü hadise Mürsel denmekteydi.*”⁶⁹, ifadeleriyle hicrî ilk üç asırda özellikle de İmam Şafii'nin içinde bulunduğu zaman diliminde Mürsel ve Munkatı kavramlarının birbirleriyle aynı anlamda, yani senedinden herhangi bir ravisi düşen hadisler için kullanıldığını ifade etmiştir.

Şafii'ye göre Mürsel Hadis muttasıl hadis derecesinde huccet olmaz. Hicrî ikinci asır imamlarının sika ravilerin yanında zayıf olan ravilerden de rivayet etmeleri ve mürsel olarak rivayet edilen hadisteki düşürülen ravinin zayıf olabileceği ihtimali sebebiyle, muhaddislerin çoğuna göre Mürsel Hadis zayıftır ve delil olarak kullanılmaz. Ayrıca Tâbiîlerden sonra gelen ravilerin mürsellersi de kabul edilmez.⁷⁰ Tâbiîlerin (Sığar-ı Tâbiîn) hata yapma ihtimalleri daha fazladır. Bundan dolayı onların mürsel rivayetleri kabul edilmez. Çünkü onlar rivayeti aldıkları şahıslar hakkında çok gevşektirler. Fakat sahâbilerin çoğunu gören Tâbiîlerin(Kibar-ı Tâbiîn) Mürsel rivayetleri kabul edilebilir.⁷¹

⁶³ Şafii, er-Risâle, s. 361-362.

⁶⁴ İbnu's-Salah, a.g.e., s. 51-56.

⁶⁵ Koçyiğit, Hadis Usûlü, s. 75.

⁶⁶ İbnu's-Salah, a.g.e., s. 58-59.

⁶⁷ Şafii, er-Risâle, s. 461.

⁶⁸ Nazlıgöl, a.g.e., s. 207.

⁶⁹ Yücel, Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi, s. 164-166.

⁷⁰ Şafii, er-Risâle, s. 464.

⁷¹ Şafii, er-Risâle, s. 465.

5.4. Müdelles Hadis

Müdelles; bir ravinin mülâkî olduğu şeyhten, işitmediği veya muasır olmakla beraber mülâkî olmadığı şeyhten işitmiş gibi rivayet ettiği hadislere denir.⁷² “Müdelles Hadis” âlimler tarafından birkaç kısma ayrılmıştır. Fakat Şafii müdelles hakkında herhangi bir sınıflandırma yapmadığı için tedlisin çeşitlerine girmiyoruz. Hicrî ikinci asrın ilk yarısından itibaren yaygın olarak kullanılan ve hoş karşılanmadığı ifade edilen Tedlisin ilk tanımını yapan âlim Şafii olmuştur.⁷³ Sadece hadis ilmine has bir istilâh olan “Tedlis”in mahiyeti ve hükmü üzerinde görüş beyan eden ve bu görüşleri bize yazılı olarak ulaşabilmiş ilk müellifin de Şafii olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁴

İmam Şafii haber-i vahidin huccet olması için gerekli olan şartları sayarken bu şartlar arasında ravinin müdellis olmaması gerektiğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

*“...Bir de o, karşılaştığı kimselerden işitmediği şeyleri rivayet eden ve Hz. Peygamber’den güvenilir ravilerce yapılan rivayetlere muhalif şeyler nakleden bir müdellis olmamalıdır.”*⁷⁵

Bu sözlerinden Şafii ve İbn Hacer’in Müdelles Hadis tanımıyla aynı manada bir fikre sahip olduklarını düşünüyoruz. Çünkü İbnu’s-Salah, Müdelles Hadis için muasır olmayı yeterli görürken, İbn Hacer birbirlerine mülâkî olmayı veya karşılaşmış olmayı şart koşmuştu. Görüleceği üzere Şafii de “karşılaştığı kimselerden” ifadesiyle mülâkî olma şartını aramıştır.

Şafii, Müdelles Hadisin kabul edilip edilmeyeceği konusunda şunları söylemektedir: “*Hadiste ‘bana fûlan, fûlan kimseden rivayet etti.’ sözünü kabul ederim. Eğer bunu söyleyen müdellis değilse.*” diyerek bu tarzda rivayet edilen Müdelles Hadisleri kabul etmeyeceğini söylemektedir. Fakat müdellis olduğu herkesçe bilindiği halde eğer o kişi “*Bana rivayet etti.*” veya “*Ben işittim.*” tabirleriyle rivayet ederse bu hadisi kabul edebileceğini şu sözleriyle söylemektedir: “*Biz bir müdellisin rivayet ettiği hadisi, bu konuda o ‘Bana rivayet etti.’ veya ‘Ben işittim.’ demedikçe kabul etmeyiz dedik.*”⁷⁶ Şafii’nin yaşadığı dönemden önce tedlis yapanlar bulunmadığı için herkesin rivayeti kabul edilirdi.⁷⁷

5.5. Şaz Hadis

İmam Şafii Şaz kavramını kullanmamakla beraber onun açık bir tanımını yapmıştır. O, Haber-i Vahidin huccet olması için gerekli olan şartları sayarken, şartlardan birisinin de hadisi rivayet eden ravinin Hz. Peygamber’den başka ravilerin rivayet ettiklerine uymayan hadisler rivayet etmemesi gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁸ Yani başka ravilerin rivayet ettikleri hadislere uymayan hadisten kasıt sonraki dönemlerde kavramsallaşan “Şaz Hadis”tir. Bir başka yerde Şafii şunları söylemektedir:

⁷² Koçyiğit, Hadis Usûlü, s.78. İbnu’s-Salah, a.g.e., s. 73-76. İbn Hacer, a.g.e., s. 65-66. Ayrıca bkz: el-Cezâiri, Tevcihu’n-Nazar, II/566-573.

⁷³ Yücel, Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi, s. 167.

⁷⁴ Nazlıgöl, a.g.e., s. 239.

⁷⁵ Şafii, er-Risâle, s. 371.

⁷⁶ Şafii, er-Risâle, s. 380, 378.

⁷⁷ Nazlıgöl, a.g.e., s. 240.

⁷⁸ Şafii, er-Risâle, s. 370.

“Bir hadisin sübut bakımından daha kuvvetli olması, onu rivayet eden kimsenin isnad bakımından daha mâruf, ilim ve hıfz bakımından daha meşhur olmasındandır.”⁷⁹

Şafii bu sözleriyle ihtilaflı olan iki hadisten hangisinin seçilmesi gerektiğini belirtmiş ayrıca, seçilen hadisin ravisinin diğer ravilere nazaran hangi yönden üstün olması gerektiğini de ifade etmiştir. Dolayısıyla her iki hadisin ravisi de güvenilir olmasına rağmen üstün tutulan hadisin ravisi bir derece de olsa daha üstün kabul edilmiştir. Şafii’nin burada kasettiği şey hadisin şaz olmaması, yani daha sonra Hadis Usûlünde bir hadis terimi olarak kullanılan ve Şaz Hadise muhalif olarak rivayet edilen “Mahfuz Hadis”tir.

İbnu’s-Salah, Yunus b. Abdu’l-Âla’dan İmam Şafii’nin Şaz Hadis kavramını kullanmasıyla ilgili olarak şunları söylediğini nakletmiştir:

“Şaz, güvenilir olan bir ravinin rivayet edip de başkalarının rivayet etmediği hadis değil, güvenilir bir ravinin başkalarının rivayet ettiği hadise aykırı olarak rivayet ettiği hadistir.”⁸⁰

İbnu’s-Salah, Şafii’nin Şaz Hadis tarifini nakletmesine rağmen, Şafii’nin bu tanımının geçtiği kaynak hakkında herhangi bir malumat vermemektedir. Bu tanıma biz de *er-Risâle*de yapmış olduğumuz tetkik neticesinde bulamadık. Fakat yukarıda ifade ettiğimiz gibi Ahad Haber konusunu işlerken İmam Şafii Şaz Hadis konusuna bir cümleyle de olsa değinmiştir.

5.6. Müdrec Hadis (Hadiste Ziyade)

Hadis ilminde esas olan, bir hadisin Hz. Peygamber’den sadır olduğu şekliyle diğer insanlara aktarılmasıdır. İster güvenilir, ister zayıf olsun kim tarafından yapılsa yapılsın hadise yapılan ilaveler bütün hadis âlimleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Aynı şekilde, hadise yapılan ziyade ister iyi niyetle, insanları doğruya yöneltmek amacıyla, isterse sehven (yanlışlıkla) olsun her iki durumda da hadise ilave yapılması uygun görülmemiştir. Bazen hadiste geçen garip (ne anlama geldiği bilinmeyen) bir kelimeyi açıklamak amacıyla veya hadis metnini tamamlamadan hüküm çıkarmak amacıyla hadise bir takım ilaveler yapılmıştır.⁸¹

İmam Şafii bir hadis terimi olarak “Müdrec Hadis” kavramını *er-Risâle*’de kullanmamıştır. O, hadiste yapılan ilavenin nasıl değerlendirilmesi gerektiği hakkında herhangi bir fikir de beyan etmemiştir. Fakat onun *er-Risâle*’de ele aldığı bazı hadislerin isnad veya metnine ilave yapıldığını belirtmesi ve bu hadisleri de sahih kabul edip delil olarak kullanması onun ziyade yapılmış olan bazı hadisleri kabul ettiğini göstermektedir. Şafii’ye göre “İdrac” eğer güvenilir raviler tarafından yapılmışsa zayıflık nedeni olarak kabul edilmez.

Örneğin recm konusuyla ilgili olarak rivayet edilen hadislerden birisinin isnadına Süfyan b. Uyeyne’nin ravi zincirindeki Ebû Hureyre ve Zeyd b. Halid’in yanında Şıbl b. Ma’bel’i ilave ederek rivayet ettiğini açıklamıştır. Şafii senedine ilave yapılan bu hadisi delil olarak kabul etmiştir.⁸² Başka bir örnekte de Hz. Peygamber’in insanların istedikleri vakit namaz kılabilirlerine delil olarak göstermiş olduğu hadiste Abdülmecid b.

⁷⁹ Şafii, *er-Risâle*, s. 285.

⁸⁰ İbnu’s-Salah, a.g.e., s. 76.

⁸¹ Bkz: Suyûti, *Tedribu’r-Ravi*, s. 226.

⁸² Şafii, *er-Risâle*, s. 440.

Abdülaziz'in, İbn Cüreyc ve Ata b. Yesar vasıtasıyla yapmış olduğu rivayette hadisin metnine; "Ey Abdülmuttalip Oğulları, Ey Abdülmenaf Oğulları" sözlerini ilave ettiğini belirtmiş ve bu hadisi delil olarak kullanmıştır.⁸³

5.7. Münker Hadis

"Münker hadis", zayıf ravinin, güvenilir ravilere aykırı olarak rivayet ettiği ve bu rivayetiyle tek kaldığı hadislere denmektedir.⁸⁴ Münker Hadiste önemli olan şey hadisi rivayet ederken tek kalan ravinin zayıf olmasıdır. Şaz ve Münker arasındaki en önemli fark; Şaz Hadisin ravisinin güvenilir olması, Münker Hadisin ravisinin ise zayıf olmasıdır.

Münker Hadise muhalif olarak güvenilir ravinin rivayet ettiği ve sahih olarak kabul edilen hadis ise "Ma'ruf"tur. İmam Şafii "Münker Hadis" ve "Ma'ruf Hadis" kavramlarını *er-Risâle*'de kullanmamıştır.⁸⁵ Şafii Bu iki kavram hakkında herhangi bir fikir de ileri sürmemiştir. Fakat şu sözünde Şafii'nin kastettiği şeyin bu hadis kavramları olduğunu düşünüyoruz.

*"Hadis hıfzı bakımından geride olan birisi kendisinden önde gelen raviye muhalefet ederse, uygun olan ikinci ravinin hadisini kabul etmektir. Hadisin hıfzı bakımından geride olaninkini değil."*⁸⁶

Başka bir yerde ise şunları söylemektedir:

*" Hadisin Sahih veya Uydurma olduğu sonucuna çoğunlukla onu haber veren kimsenin doğru veya yalancı kişi olmasıyla varılır. Ancak hadisin özel olan çok az bir kısmı bunun dışındadır. Bu tür hadiste doğru veya yalan olduğu sonucuna muhaddisin benzeri mümkün olmayan bir şeyi rivayet etmesi veya muhalefet ettiği hadisin daha sahih ve doğru olduğunu gösteren çok sayıda delalet bulunmasıyla varılır."*⁸⁷

Bu nakletmiş olduğumuz sözleriyle Şafii, hafıza yönünden diğerlerinden daha geride olan ravinin hadisinin kabul edilmeyeceğini ifade etmekte ve aslında bu sözleriyle, Münker Hadis ravisinin Şaz Hadis ravisine göre zayıf olduğunu belirtmiş olmaktadır.

5.8. Mevzu Hadis

Hadis usûlünde mevzu hadis için şöyle bir tanım yapılmıştır:

*"Söz, fiil ve takrir olarak Resulullah'tan südür etmemiş fakat hatayla veya kasten; bilmeyerek veyahut da dinî bozmak için ona izafe edilen her şey mevzu hadistir."*⁸⁸ Hadis uydurmak hem Hz. Peygamber'e hem de onun getirdiği dine iftira etmek anlamına gelmektedir.⁸⁹

İmam Şafii *er-Risâle* de "Mevzu Hadis" kavramını kullanmamıştır. Fakat o, Haber-i Vahidin kabulü için muarızıyla yaptığı konuşmada, Hz. Peygamber'e yalan isnat etme

⁸³ Şafii, *er-Risâle*, s. 325. diğer örnekler için bkz: Şafii, *er-Risâle*, s. 324, 271.

⁸⁴ İbn Hacer, a.g.e., s. 43-44.

⁸⁵ Daha önce yaptığımız iktibasta kullandığımız "Ma'ruf" kavramını Şafii bir hadis ıstılahı olarak değil, ravinin güvenilirliğinin bir belirtisi olarak ravi hakkında kullanmıştır. Bu kelimedden kasıt ravinin herkesçe tanınan bir kişi olmasıdır.

⁸⁶ Şafii, *er-Risâle*, s. 382.

⁸⁷ Şafii, *er-Risâle*, s. 399.

⁸⁸ Abdulfettah Ebû Gudde, *Mevzu Hadisler*, (çev: Enbiya Yıldırım), İnsan Yay., İstanbul, 2003, s. 45.

⁸⁹ Mevzu hadislerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: M. Yaşar Kandemir, *Mevzu hadisler*, Marmara İFAV Yay., İstanbul, 2009; İbn Kayyım el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Münif fi Sahih ve Zaif*, Matbaatu'l-İslamiyye, Beyrut, 2003.

konusunu ele almakta ve bunun kötülüğü üzerine durmaktadır. Zaten yukarıda tanımını verdiğimiz gibi “Mevzu Hadis” Hz. Peygamber adına yalan olarak söylenen sözlerdir. Dolayısıyla Şafii her ne kadar “Mevzu Hadis”i müstakil bir konu ve kavram olarak kullanmasa da biz onun; “Hz. Peygambere yalan isnat etmek” sözlerinden kastının “Mevzu Hadis” kavramı olduğu sonucunu çıkarıyoruz.

6. Cerh ve Ta’dil Terimleri

Şafii’ye göre bir hadisin huccet olabilmesinin esas şartı hadisin muttasıl bir ravi zinciriyle rivayet edilmesidir. Yani isnadında herhangi bir ravi düşmemelidir. Bir diğer şart ise onu rivayet eden ravinin adalet ve zabt yönünden güvenilir olarak tanınmasıdır.

*“Âlimler rastgele herkesin hadisinin alınmaması ve hadisi kabul edilecek ravilerde bazı özelliklerin bulunması gerektiğini vurgulamışlardır. Böyle şartlar ileri süren ve bunu eserlerinde işleyen imamlardan biri de Şafii’dir. Fakat Şafii’nin eserlerinin bu husustaki ayrıcalık ve üstünlüğü, meseleleri geniş ve sarıh bir biçimde ele alıp işleyen ilk kaynak özelliği taşıyor olmasıdır”*⁹⁰

er-Risâlede Şafii’nin kullandığı cerh ve ta’dil kavramlarının bazılarını zaten Haber-i Vahidin huccet olabilmesi için gerekli olan şartları sayarken zikretmiştik. Burada öncelikle usûl eserlerinde yer alan kavramları ve anlamlarını verip hemen ardından Şafii’nin bu kavramlar hakkındaki görüşlerini belirteceğiz.

6.1. Adaletle İlgili Olan Cerh Terimleri

Kizb: Yapmış olduğu rivayetlerde yalan söylediği kesin olarak tespit edilmiş olan kişiler için kullanılan bir tabirdir. Adaletle ilgili olan bu cerh kavramını Şafii şu şekilde ifade etmektedir:

*“ Hadisin Sahih veya Uydurma olduğu sonucuna genelde onu haber veren ravinin doğru veya yalancı olmasıyla ulaşılır. Yine muhaddisin benzeri mümkün olmayan bir şeyi rivayet etmesi veya muhalefet ettiği hadisin daha sahih ve doğru olduğunu gösteren delaletler bulunmasıyla da hadisin doğru veya yalan olduğu sonucuna ulaşılır.”*⁹¹

Şafii bu sözleriyle hadisinde yalan söyleyen kimselerin veya daha kuvvetli olan rivayetlere aykırı olarak rivayet eden ravinin hadisinin kabul edilmeyeceğini söylemiştir.

İttihâmu’r-ravi bil-kizb: Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hadisinde yalan söylemese bile toplum içerisinde yalan söylediği sabit olan kimseler için kullanılan bir tabirdir.⁹² Şafii konuyla ilgili olarak er- Risale’de şunları söylemektedir:

*”Hz. Peygamber, yalancı olduğu bilinen kimselerden yapılan rivayetlere müsaade etmemiştir... Yalancıdan bir şey rivayet eden kimse yalandan uzak olamamıştır.”*⁹³

Şafii’nin bu sözlerinde doğrudan Hz. Peygamber adına yalan hadis rivayet eden yalancıdan rivayet etmekten değil, herkes tarafından yalancılığıyla bilinen, bu şekilde

⁹⁰ Nazlıgül, a.g.e. s. 178.

⁹¹ Şafii, er-Risâle, s. 399.

⁹² Konuyla ilgili bkz: Ahmed Muhammed Şakir, el-Bâisu’l-Hasîs, s. 94-97.

⁹³ Şafii, er-Risale, s. 399.

meşhur olmuş yalancıların rivayetinden kaçınılması gerektiğini söylemiştir. Zaten Şafii, Hz. Peygamber adına yalan söyleyen kişiden kaçınılması gerektiğini önceki maddede zikretmiştir. Şafii'nin Hz. Peygamber adına yalan rivayette bulunan ravi ile – birinci madde – günlük hayattaki davranış ve ilişkilerinde yalan söyleyen ravi- ikinci Madde – şeklinde iki farklı yalancı ravi tasavvuru olduğunu Hâbil Nazlıgöl şu sözleriyle belirtmiştir:

“Şafii yalanı ikiye ayırır; birincisi açık yalancılıktır ki Şafii bunu Hz. Peygamber’e yalan bir şeyin bilerek isnat edilmesi olarak değerlendirir... Şafii’nin kastettiği ve Hz. Peygamber’in yasakladığını söylediği ikinci yalan ise “Kizb-i Hafî” olarak isimlendirdiği gizli yalandır. Şafii bunu “doğruluğu bilinmeyen kimseden hadis almak” olarak tanımlamaktadır.”⁹⁴

Şafii’nin “Kizb-i Hafî” diye ifade ettiği şey daha sonraki muhaddislerin ifade ettiği “İtîhamu’r-ravi bil-kizb” olabileceğini düşünüyoruz.

Cehaletu’r-Ravi: Ravinin adalet ve zabt yönünün bilinmemesidir. Şafii bu kavram için “meçhul ravi” kavramını kullanır. Ona göre doğru veya yalancı olduğu bilinmeyen bir kişinin hadisi kabul edilmez.⁹⁵ O, konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Tanınmayan (meçhul) birisinden bir haber nakleden kimsenin haberi kabul edilmez. Bir kimsenin haberinin kabul edilmesi için onun meşhur ve ehil olan bir kimse olması gerekir.”⁹⁶ Şafii bu gibi hadislerin akibeti belli oluncaya kadar tevaküf edilmesi gerektiğini söylemektedir.

6.2. Zabıt İle İlgili Olan Cerh Terimleri

1. Fuḥş-ı Galat: “Kesretü’l-Galat” olarak da ifade edilen bu tabir bir ravinin rivayetlerinde çok fazla hata yapmasından dolayı kullanılan bir tabirdir.⁹⁷ Şafii bu kavramı *er-Risâle* de kullanmıştır. İfadenin geçtiği cümleyi burada aktarmak istiyoruz:

“Muhaddislerden çok yanılan (hata yapan) ve yanında sahîh bir kitabın aslı bulunmayan bir kimsenin hadisini de kabul etmeyiz...”⁹⁸

2. Kesretü’l-Gaflet: Ravinin aşırı derecede dalgın ve dikkatsiz olması demektir.

İmam Şafii *er-Risâle*nin birçok yerinde bu kavramı telaffuz etmektedir. Ona göre gaflet mazur görülebilecek bir tutum değildir. Şafii meçhul bir raviden rivayette bulunan bir muhaddisin böyle bir şeyi niçin yapmış olduğu konusunda bazı fikirler ileri sürerken bu fikirleri arasında o muhaddisin bunu gafletinden yani dikkatsizliğinden veya hadis konusunda yeterince titiz olmamasından dolayı yapmış olabileceğini söylemiştir.⁹⁹ Yine Şafii kimi ilim adamlarının sırf bir rivayetten istifade edebilmek için üstün bir raviyi terk edip, ondan daha zayıf bir ravinin rivayetini gafletten dolayı kabul ettiklerini ifade etmiştir.

⁹⁴ Nazlıgöl, a.g.e. s. 180.

⁹⁵ Şafii, *er-Risâle*, s. 225.

⁹⁶ Şafii, *er-Risâle*, s. 434, 376.

⁹⁷ Bkz: Babanzâde Ahmed Naim, *Hadis Usûlü ve Istılahları*, Hasan Karayığit (haz.), Düşün Yayınları, İstanbul 2010, s. 294.

⁹⁸ Şafii, *er-Risâle*, s. 382.

⁹⁹ Şafii, *er-Risâle*, s. 376.

Eğer bunu kabul etmezlerse onlar için daha hayırlı olacağını söyleyerek gafletten dolayı yapılan yanlışlığı hoş karşılamadığını ifade etmiştir.¹⁰⁰

3. Muhalefetu'r-Ravi: Ravinin güvenilir ravilere metin ve isnadındaki eksiklik, fazlalık veya yanlış rivayet etme gibi nedenlerle muhalefet etmesidir.¹⁰¹

İmam Şafii'ye göre ravi sika (güvenilir) olsa bile kendisinden daha güvenilir olan ravilere muhalif rivayette bulunmamalıdır. Haber-i vahidin huccet olması için gerekli şartları sayarken o şartlar arasında, “eğer ravi hadis bilginleri ile aynı hadiste hem fikir ise kendisi de onların hadisine muvafık olan bir haber nakletmiş olmalı ve Hz peygamber'den güvenilir ravilerce yapılan rivayetlere muhalif şeyler nakleden bir müdellis olmamalıdır” şartını ileri sürmüştür.¹⁰²

4. Vehm: Ravinin doğru olduğu düşüncesiyle hadisi yanlış rivayet etmesi veya mürsel bir hadisin munkatı, munkatı bir hadisi de mürsel olarak rivayet etmesi durumunda kullanılan bir tabirdir.¹⁰³ İmam Şafii bu cerh kavramını *er-Risâle* de geçen şu ifadesinde kullanmaktadır:

“*Tamamı ihtilaflı olan sünnetler, ya iyice ezberlenmemiş ve bu yüzden ihtilaflı kabul edilmiştir. -Bu da sünnetin açıklama kısmının bize ulaşmamış olmasından kaynaklanmaktadır- Ya da muhaddisin vehminden dolayı o sünnet öylece ihtilaflı olarak kalmıştır*”¹⁰⁴

Şafii bu sözleri ile bir muhaddisin vehimden dolayı hadisi yanlış rivayet etmesi dolayısıyla ravinin cerhdileceğini bize göstermiştir.

6.3. *er-Risâle*'de Kullanılan Cerh ve Ta'dil İfadeleri

Hadis usûlü eserlerine baktığımız zaman ravilerin iyi ve kötü yönlerini ifade etmek amacıyla kullanılan cerh ve ta'dil ıstılahlarının sayısı oldukça fazladır. Bizim burada bunların hepsini yazmamız mümkün değildir. Sadece Şafii'nin *er-Risâle*de sıkça kullandığı cerh ve ta'dil ıstılahlarını kısaca vermek istiyoruz. O, her şeyden önce güvendiği ravilerin güvenilirliğini ifade etmek için “**sika**” ve “**evsak**” ifadelerini kullanmaktadır. Ayrıca “**emin**”, “**âdil**”, “**sâdık**” ifadelerini de bu anlamda kullanmıştır. Bunlarla birlikte *er-Risâle*nin birkaç yerinde ismini vermediği bazı ravilerden rivayette bulunmuş ve bu raviler için “**itham edemeyeceğim bir kimse**” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Yine bir ravinin üstünlüğünü ifade etmek için “**...falancanın haberinden daha üstün bir hadisin var olduğunu bilmiyorum**”, “**işittiğim şeylerin en güzeli**” şeklindeki ifadelerle güvenilir ravileri ta'dil etmiştir. Cerh ifadelerini yukarıda açıkladığımız için burada bir daha açıklama lüzumu duymadık.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Şafii, *er-Risâle*, s. 466.

¹⁰¹ Ahmed Naim, *Hadis Usûlü ve İstılahları*, s. 297.

¹⁰² Şafii, *er-Risâle*, s. 370.

¹⁰³ Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, (ikinci baskı), Ankara 1985, s. 463.

¹⁰⁴ Şafii, *er-Risâle*, s. 216.

¹⁰⁵ Cerh ve ta'dil ifadeleri için bkz: Şafii, *er-Risâle*, s. 374, 375, 376, 434, 458, 532.

7. Diğer Hadis Terimleri

7.1. İl'ul-Hadis

Hadislerde var olan illetleri inceleyen hadisin bir alt dalıdır. Görünüşte sağlam, herhangi bir kusuru olmayan ve ravileri güvenilir olan hadislerde bazen fark edilemeyen hatalar olabilmektedir. Mesela adalet ve zabt yönünden güvenilir kabul edilen ravinin bazen hafızasının ve dikkatinin mükemmel olmaması, ezberlediği bir hadisi hatalı ezberlemesi veya unutması gibi durumlarla karşılaşabileceği daima göz önünde bulundurulmuştur.¹⁰⁶ Zaten zayıf olduğu tespit edilmiş ravilerin rivayetleri kabul edilmediğine göre illet asıl itibariyle daha çok güvenilir ravilerin rivayetinde aranmalıdır.¹⁰⁷

İmam Şafii konuyla ilgili olarak *er-Risâle*'de “Babu İl' fi'l-Ehadis” yani “Hadislerdeki İlletler” başlığıyla bir bab açmış ve konuyu bu bab başlığı adı altında incelemiştir.¹⁰⁸

İmam Şafii belki de kendi dönemine ait bir üslûbun gereği olarak, konuları karşısında hayali bir “muhatap” ile yaptığı diyalog şeklinde ele almaktadır. Muhatabı, Şafii'ye Kur'an ve Hadisin birbirlerine karşı konum ve görevlerini belirtmekte ardından da Şafii'yi de kastederek birçok Muhaddisin Hz. Peygamber'in Hadisi ve ona yapılan kıyas konusunda çelişkiye düştüklerini ifade etmektedir. İmam Şafii de muhatabının eleştirilerine bazı cevaplar vermektedir.¹⁰⁹

Şafii muhatabını çelişkili olduğunu ifade ettiği konulara bir takım izahlar getirdikten sonra hadislerdeki bu illetlerin asıl nedenlerinin ravi merkezli olduğunu belirtmektedir. O, hadis ravilerinin bazılarının bir hadisi geniş olarak bazılarını özet olarak naklettiğini bundan dolayı da aynı konu hakkında rivayet edilen hadislerin bu nedenlerden dolayı eksik veya ihtilafli/illetli görüldüğünü ifade etmiştir. Bazen de Hz. Peygamber'in aynı konuyla alakalı olarak konunun bağlamını göz önünde bulundurarak birbirleriyle aynı ve birbirlerine muhalif sünnetler koyduğunu, bunu ezberleyen ravilerin bu hadisleri kendilerine göre rivayet ettiklerini bunun da hadisler arasında çelişki olduğu hissini uyandırdığını belirtmiştir.

7.2. Muhtelifu'l-Hadis (İhtilaf'ul-Hadis)

“Muhtelifu'l hadis” ilminin amacı birbirleriyle ve Kur'an'la çelişiyor gibi gözükken veya çelişen hadislerin çelişkili görünmesinin nedenlerini araştırmaktır. ¹¹⁰ Eğer çelişki giderilebilecek bir şekildeyse o hadis te'vil edilerek aralarındaki ihtilaf giderilir. Çelişki giderilemeyecek düzeydeyse bu hadisler arasında bir tercih söz konusu olur.

Aynı konuyla alakalı birbirine taban tabana zıt olan iki hadis varsa bu durumda bu hadisler ihtilafli kabul edilir. İmam Şafii Muhtelifu'l-Hadis konusunda çok önemli bilgiler

¹⁰⁶ El-Cezâiri, Tercîhu'n-Nazar, II/598.

¹⁰⁷ Yücel, Hadis Usûlü, s. 272.

¹⁰⁸ Daha önce ifade ettiğimiz üzere bab başlıklarının İmam Şafii tarafından mı yoksa kendisinden sonra gelen takipçileri tarafından mı yazıldığı kesin olarak bilinmemekle beraber biz konuyla alakalı bab başlığının Şafii tarafından konulduğundan hareketle konuyu inceleyeceğiz.

¹⁰⁹ İmam Şafii ile muhatabı arasındaki diyalog için bkz: Şafii, *er-Risâle*, s. 210-213.

¹¹⁰ Muhtelif' u-l Hadis için bkz: Yücel, Hadis Usûlü, s.276.

vermiş ve bu bilgiler günümüze kadar yazılı olarak gelebilmiştir. Hatta Şafii'nin verilerinden hareketle daha erken bir dönemde başlamış olduğu tahmin olunan muhtelif¹¹¹ ul-hadis ilminin yazılı literatürdeki ilk örneğine Şafii'de rastlamaktayız. Yani o, ihtilaf¹¹² ul-hadis ilminin kurallarını ilk defa ortaya koyan ve bu özellikte hadisleri toplayan ilk kişidir. İmam Şafii *er-Risâle*'nin birçok yerinde Muhtelifu'l-hadis konusunu ele almaktadır. Şafii nâsih-mensûh ve ihtilaf¹¹³ ul-hadis konusunu iç içe geçmiş bir şekilde ele almaktadır. Şafii hadisler arasında görülen çelişkilerle ilgili görüşlerini ifade etmek için "İhtilaf¹¹⁴ ul-Hadis" adlı bir de eser yazmıştır.¹¹⁵

Şafii ihtilafı şu şekilde tanımlamaktadır:

*"İhtilaflı iki hadis, birisi feshedilmeden uygulanamayan hadistir. Örneğin bir hadis bir şeyi helal kılıyor, başka bir hadiste o şeyi haram kılıyorsa bu hadisler ihtilaflıdır."*¹¹⁶

7.3. Sünnette Nâsih-Mensûh

İmam Şafii'nin nesh hakkındaki fikir ve düşüncelerini birinci bölümde "Kur'an'da ve Sünnette Nâsih- Mensûh Konusu" başlığı altında ele almıştık. O başlıkta özellikle Kur'an ve sünnetin birbirlerini neshedip edemeyeceği üzerinde durmuştuk. Bu başlık altında bu konuları tekrar etmeyeceğiz. Konu hakkındaki ayrıntılı bilgi için ilgili başlığa bakmak yeterli olacaktır. Bu başlığı burada tekrar ele almamızın nedeni "Nâsih-Mensûh"un bir hadis ıstılahı olması nedeniyledir. Biz burada yalnızca sünnet/hadisteki nâsih-mensûh konusunu ele alacağız. Kur'an'daki nesh meselesini ise daha önce anlattığımız için burada üzerinde durmayacağız.

"Nesh" hadis ilminde birbirine zıt anlamda ortaya çıkan iki hadisin cem ve te'vili mümkün olmadığı zaman, aralarında bir iptal olduğu düşüncesiyle yeni getirilen hükmün eski hükmü bertaraf etmesi anlamına gelmektedir.¹¹⁷ Bu hadislerden daha önce gelen, hükmü kaldırıldığı için mensûh adını alırken, daha sonra gelen ve kaldırılan hükmün yerine yenisini getiren hadis/sünnete ise nâsih denir.¹¹⁸ Biz sünnette nâsih- mensûh konusunu yalnızca Şafii'nin *er-Risâle*de açıkladığı kadarıyla ele alacağız. Çünkü Şafii "İhtilaf¹¹⁹ ul-Hadis" adlı eserinde de bu konuya ayrıntılı olarak değinmiştir.

Şafii'ye göre Allah ve Resulü dilediğini emreder, dilediğini yasaklar, onların emir ve yasakları sorgulanamaz, Müslüman bütün benliğiyle bunlara tâbiî olmalıdır. Bu bağlamda Allah ve Resulü herhangi bir emir ya da yasağı dilediği zaman kaldırabilir. Şer'i bir hükmün daha sonra kaldırılması yani neshedilmesi İslam âlimlerinin neredeyse ittifakla kabul ettikleri bir olgudur.¹²⁰

¹¹¹ Nazlıgül, a.g.e., s. 219.

¹¹² İmam Şafii'nin İhtilaf¹²¹ ul-Hadis adlı eseri ile ilgili bkz: Bayram Kanarya, İmam Şafii'nin "İhtilaf¹²² ul-Hadis" İsimli Eserinde Mütâarız Hadisleri Çözme Metodolojisi, Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, sayı: VII (Kasım), Diyarbakır, 2012.

¹¹³ Şafii, *er-Risâle*, s.342.

¹¹⁴ es-Suyûti, *Tedribu'r-Ravi*, II/170.

¹¹⁵ İbn Hacer, a.g.e., s. 58.

¹¹⁶ İshak Emin Aktepe, İmam Şafii'nin Hadisler Arasında Görülen Çelişkilere Bakışı, Hadis Tetkikleri Dergisi, 4/2, 2006, s. 55-80.

“Nesh” Şafii’nin teorisinde cem ve te’vil’in mümkün olmadığı durumlarda devreye girer. Neshin mümkün olmadığına birtakım karinelerle ulaşılır. Bu karineler neshedilen sünnetten daha kuvvetli başka bir sünnetin bulunması, sahâbî sözü ve uygulamaları, sonraki âlimlerin amelleri ve kıyas gibi delillerdir.

Şafii’ye göre bir sünnetin neshi iddia ediliyorsa bunu nesheden sünnet mutlaka bilinmelidir. “Nâsih Sünnet”in bilinmediği durumda neshin varlığını iddia etmek caiz değildir. Bunun tecvizi halinde bütün sünnetin “belki de mensûhtur” zannıyla ortadan kaldırılması mümkün olacaktır.¹¹⁷ Ona göre sahâbîlerin hepsinin nâsih-mensûhtan haberdar olmamaları mümkün değildir. İstendiği zaman aralarında bu bilgiye sahip olan biri elbette bulunur.¹¹⁸

Bir sünnet/hadisın neshedildiği sonucuna öncelikle onu Hz. Peygamber’den sadır olan bir başka sünnet/hadisın delalet etmesiyle anlaşılır. Hz. Peygamber açık bir şekilde önceden koyduğu bir hükmü neshettiğini söylemektedir. Örneğin Resullulah kurban etinin üç günden fazla saklanması yasakladığını fakat daha sonra bu hükmünü kaldırdığını bildirmiştir. Kurban bayramı günlerinde fakirler dolaştığı için onlara dağıtılması amacıyla bu yasağı koymuştur, bu durum kalkınca bu yasağa da gerek kalmamıştır.

Resulullah’ın önceki sünnetini neshettiği sahâbîlerin işaret etmesiyle de gün yüzüne çıkmaktadır. Böylece hadislerden hangisinin nâsih; hangisinin mensûh olduğu bu şekilde anlaşılmaktadır. Çelişkili iki hadisten zaman itibarıyla daha önce olan mensûh, ondan sonra gelen hüküm ise nâsih olur. Mesela Şafii bu konu ile ilgili olarak Hz. Peygamberin hastalığı nedeniyle oturarak namaz kıldığı vakit cemaatin de oturarak kıldığını, fakat vefatına yakın bir zamanda kendisinin oturarak cemaatin ise ayakta namaz kıldığına işaret ederek daha sonra gelen hükmün öncekini neshettiğini belirtmiştir.¹¹⁹ Şafii bunların dışında hadisler arasında hangisinin nâsih hangisinin mensûh olduğu sonucuna bu hadislerden kıyasa en uygun olanının tercih edilerek varılacağını belirtmektedir.

7.4. Hadislerin Mana İle Rivayeti

Hadisler hadis kitabına geçinceye kadar bir kısmı aynı lafızlarla bir kısmı ise aynı anlamdaki farklı lafızlarla nakledilmiştir. Dolayısıyla hadislerin mana ile rivayeti kitaplara geçinceye kadar ki dönemle ilgilidir.¹²⁰ Hadislerin lafız ve mana ile rivayet edilmesinin araştırılması hadis usûlünün temel konularından biridir. Çünkü bir hadisin Hz. Peygamber’den iletildiği şekliyle ve aynı lafızlarla rivayet edilmesi, mana ile rivayet edilmesinden daha üstün kabul edilir. Bundan dolayıdır ki hadiste âlim olan insanların dışında kalan diğer kişilerin mana ile rivayetinin kabul edilmeyeceği ifade edilmiştir.¹²¹

İmam Şafii’ye göre bir hadisin hem lafzen hem de mana ile rivayet edilmesinde herhangi bir sakınca yoktur. Eğer bir hadisin sahihliği kanıtlanmış ise onun lafızlarının Hz. Peygamber’den sadır olduğu şekilde olması şart değildir. Nitekim mana ile rivayet

¹¹⁷ Nazlıgöl, a.g.e., s. 216.

¹¹⁸ Şafii, er-Risâle, s. 215.

¹¹⁹ Şafii, er-Risâle, s. 251.

¹²⁰ Yücel, Hadis Usûlü s. 134.

¹²¹ Suyûti, Tedribu’r-Ravi, II/90-95.

sahâbeyle beraber başlamış bir gerçekliktir. Hatta Şafii bu konuda tabiilerin, Hz. Peygamber'in ashabından aynı hadislerin farklı lafızlarla rivayet edildiğine şahit olduklarını ve bunları sahâbeye sordukları vakit sahâbenin "hadisin manası değişmedikçe bunda bir beis yoktur" diye cevap verdiklerini nakletmiştir.¹²²

Şafii anlamı değişmediği sürece mana ile rivayetin caiz olduğuna Tahiyat duası ve korku namazının kılınmasıyla ilgili birbirinden farklı lafızlarla rivayet edilen aynı konuların çok sayıda farklı versiyonlarını vermektedir. Tahiyat duasında esas amacın Allah'ı yüceltmek olduğunu dolayısıyla Hz. Peygamberin insanlara bu amaçla farklı lafızlarla da olsa ezberlemesine müsaade etmektedir. O, ezber yoluyla edinilen bilgiden sakınılması gereken şeyin mananın değiştirilmesi olduğu görüşündedir.¹²³

Şafii mana ile rivayet eden bir kişinin rivayet ettiği şeyin manasını bilmesini şart koşturmuştur. Ona göre eğer kişi mana ile rivayet ettiği şeyin ne anlama geldiğini bilmiyorsa onun hadisi kesinlikle kabul edilmez.¹²⁴ Haber-i Vahidin huccet olması için ileri sürdüğü şartlar arasında mana ile rivayetin nasıl olacağı konusunda şunları söylemektedir;

*"manaya göre rivayet ediyorsa lafız bakımından hadisin manasının değiştirecek olan hususları bilen, ya da manayı bilmiyorsa hadisi işittiği gibi harfî harfine rivayet eden ve manaya göre rivayet etmeyen biri olması gerekir. Çünkü o, hadisin manasını saptıracak olan hususları bilmediği halde, haber-i vahidi manaya göre rivayet ederse belki helali harama-veya haramı helale- çevirir o haberi vahidi harfî harfine rivayet ettiği zaman hadisi saptırır diye korkulacak bir husus kalmaz"*¹²⁵

Allah insanların zihinlerinin yanılacağını bildiği için kullarına acıyarak Kitabını yedi harf üzerine indirmiştir. Yani Allah onu insanların farklı lafızlarla okumalarına izin verdiği için böyle indirmiştir. Mana ile rivayet Allahın kitabı için söz konusu olunca onun dışındakiler için manayı değiştirmeyen lafız değişiklikleri rahatlıkla caizdir.¹²⁶

7.5. Mutâbî-Şâhid Hadis

İmam Şafii *er-Risâle*'de bu iki hadis kavramının herhangi bir tanımını yapmamış ve bilhassa "Mutâbî/Şâhid Hadis" kavramlarını kullanmamıştır. Fakat Mürsel/Munkatı bir hadisin huccet olabilmesi için gerekli olan şartları sayarken Mutâbî ve Şâhid Hadisten bahsetmiştir. Fakat bu kavramları bir hadis ıstılahı olarak kullanmamıştır. Sadece bunlar hakkında görüş beyan etmiştir. Şafii'nin o sözlerini burada aktarmak istiyoruz

*"Mürsel olarak rivayet ettiği bir hadiste kendisine güvenilen raviler katılıyor ve onu, mana itibariyle benzer bir hadis rivayet ederek Hz. Peygamber'e isnat ediyorlarsa, bu, söz konusu hadisi ezberleyip rivayet edenin doğruluğunu gösterir."*¹²⁷

Bu sözleriyle Şafii başlangıçta "Ferd"miş gibi görünen hadisin mana itibariyle benzerini başka ravilerin de rivayet etmesi neticesinde "Ferd" olmadığının ortaya çıktığını

¹²² Şafii, *er-Risâle*, s. 275.

¹²³ Şafii, *er-Risâle*, s. 271.

¹²⁴ Şafii, *er-Risâle*, s. 380.

¹²⁵ Şafii, *er-Risâle*, s. 370.

¹²⁶ Şafii, *er-Risâle*, s. 274.

¹²⁷ Şafii, *er-Risâle*, s. 362.

belirtmektedir. Dolayısıyla bunun hadis usûlündeki tabirini her ne kadar Şafii ifade etmemişse de bu ifadesindeki kastının “Mutâbî/Şahid” hadis olduğunu düşünüyoruz.

7.6. Mevsûl /Muttasıl Hadis

Mevsul, bir isnadı oluşturulan ravilerden her birinin kendi üstündeki raviye yani şeyhine mülaki olarak hadisi bizzat ondan işitmiş veya almış olmasına denir. İster Merfu olsun ister Mevkuf veya Maktû olsun, isnadı kesiksiz olan hadislere Muttasıl denir.¹²⁸ Bundan dolayı da “Mevsul” ve “Muttasıl” kesintisiz bir isnad hakkında aynı manada kullanılan iki farklı tabirdir.¹²⁹

Hadis usûlünde “Mevsul” ve “Muttasıl” kavramları birbirlerinin yerine aynı anlamda kullanılan iki farklı terimdir. Bu kavram senedinde herhangi bir ravisi düşmemiş olan, son ravisinden Hz. Peygamber’e ulaşmaya kadar sened zincirinde hiçbir inkıtanın olmadığı hadisler için kullanılan bir tabirdir.

İmam Şafii hem “Mevsul” hem de “Muttasıl” terimlerini *er-Risâle*de kullanmıştır. Tâbî ki Şafii bu kavramların ne anlama geldiğini izah etmemiştir. O, *er-Risâle*de kullanmış olduğu hadislerin saihlik derecesine işaret etmek amacıyla bu kavramları kullanmıştır. Mesela Mecûsilerden cizye alınıp alınmayacağı konusunda Hz. Ömer’in herhangi bir bilgiye sahip olmadığını ve bu konuyu sahâbîlere sorduğunu, sahâbîlerin de bu konuda var olan hadisleri rivayet ettiğini söylemiştir. Şafii Hz. Ömer’e söylenen hadisin Becâle zinciriyle rivayet edildiğini ve hadiste herhangi bir inkıta olmadığını şu sözleriyle söylemektedir:

“*Becâle hadisi Mevsuldur. Çünkü Becâle Ömer b. el-Hattab’a yetişmiştir ve onun bazı valilerine kâtiplik etmiştir.*”¹³⁰

Şafii’nin aynı yerde “Mevsul” ile müteradif olarak “Muttasıl” kavramını kullandığını şu sözleriyle görmekteyiz:

“*Şafii der ki Munkatı olarak yazdığım her hadisi çoğunluktan öğrenen ilim sahiplerinin çoğunun nakline dayanarak rivayet eden kimselerden Muttasıl veya Meşhur olarak işittim.*”¹³¹

er-Risâle’den yapmış olduğumuz bu nakillerden de görüleceği üzere Şafii “Mevsul” ve “Muttasıl” kavramlarını kullanmaktadır.

Sonuç

İmam Şafii, -marjinal bir kesimde olsa- bir taraftan Sünnetin bütünüyle dışlandığı, diğer taraftan da Hz. Peygamber’in sözlerinin (rivayetlerin) çok kolay bahanelerle göz ardı edildiği bir dönemde eserler vermiştir. Tüm eserleri içinde *er-Risâle*’nin öyle ayrıcalıklı bir yeri vardır ki, bu eser onu Sünnî İslam Geleneğinin baş mimarları içine koymaktadır. Çünkü *er-Risâle*, daha sonraki dönemlerde gelişecek ve olgunlaşacak olan İslâmî İlimler Metodolojinin en önemli ilk örneğidir.

¹²⁸ Suyûti, Tedribu’r-Ravi, I/148.

¹²⁹ Koçyiğit, Hadis Istılahları, s. 225.

¹³⁰ Şafii, *er-Risâle*, s. 432.

¹³¹ Şafii, *er-Risâle*, s. 431.

Müslüman geleneğin Sünnet anlayışı büyük ölçüde er-Risale ile resmedilmiştir. Hadislerin otoritesi ve Hadis-Sünnet ilişkisi de keza *er-Risâle* ile şekillenmiş ve daha sonraki akacağı mecra belirlenmiştir. Kendisinden sonraki asırlarda açıkça ifade edilmemiş olsa da, özellikle Hadis ve Sünnet konusundaki, gerek ıstılâhî gelişmeler, gerekse metodolojik süreç *er-Risâle* tarafından yönlendirilmiştir, dersek abartmış olmayız.

Tek tek tespit etmeye çalıştığımız Hadis ıstılahları, çok erken sayılacak bir dönemde İmam Şafii tarafından er-Risale’de; kimi zaman açıkça, kimi zaman da muhteva olarak kullanılmıştır. Bu durum da onun hem Hadis ilminde, hem de Fıkıh ve Fıkıh Usûlü ilminde ne derece önemli bir konumda olduğunu açık bir şahididir.

Tespit ettiğimiz ıstılahlar, bizzat İmam Şafii’nin yaşadığı dönem dikkate alındığında, bizim çıkarmış olduğumuz anlamlara ne kadar tekâbül ettiği açısından tartışmaya açıktır. Ancak bu ıstılahların daha sonraki muhaddisleri yönlendirici bir etkiye sahip oldukları aşîkârdır. Tespit ettiğimiz bazı ıstılahlar için, bir zorlamanın olduğu da düşünülebilir. Ancak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, *er-Risâle* üzerinde yapmış olduğumuz zihinsel çaba, eleştiriye açık olsa bile bu çıkarımları yapmamızı haklı kılmaktadır, diye düşünüyoruz.

İmam Şafii’nin kullanmış olduğu hadis kavramları, hadis usûlünün tam teşekkül etmemiş olması ve bu kavramların yeni yeni tedavüle giriyor olması nedeniyle daha ham bir şekilde durmaktadırlar. Şafii’nin kullandığı bu kavramların daha çok lügavi anlamlarıyla kullanıldığını ve daha kavramsallaşma süreçlerini tamamlamadıklarını fakat sonraki dönem usûlcülerine ilham kaynağı olduğunu söyleyebiliriz.

Hadis ve Sünnet konusu başta olmak üzere, tüm temel İslam bilimleri alanında yapılacak her akademik çalışmanın yolunun mutlaka *er-Risâle*’den geçeceğine inanıyoruz. Ortaya koymaya çalıştığımız mütevazı çalışmamız, *er-Risâle*’nin daha nice önemli akademik çalışmaya konu olmaya değer bir miras olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Aktepe, İshak Emin, İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı, İnsan Yay, İstanbul, 2008.

....., İmam Şafii’nin Hadisler Arasında Görülen Çelişkilere Bakışı, Hadis Tetkikleri Dergisi, 4/2, 2006.

Babanzâde, Ahmed Naim, Hadis Usûlü Ve İstılahları, Hasan Karayığit (Haz.), Düşün Yayınları, İstanbul 2010.

Bağcı, H. Musa, Hadis Rivayetinde Sahâbenin Kavrama Ve Nakletme Sorunu, İlâhiyât Yay. Ankara, 2004.

Başaran, Selman, M. Ali Sönmez, Hadis Usûlü Ve Tarihi, Uludağ Ün. Merkez Kütüphanesi, Bursa, 1993.

Bayraktutar, Muammer, İmam Şafii’de Lafza Bağlı Hadis/Sünnet Yorumları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı, Ankara, 2006,(Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Buhari, Ebû Abdullah Muhammed B. İsmail B. İbrahim B. Muğîre El-Cu'fi, Sahîhu'l-Buhârî, İkinci Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2014. I-Iı

El-Cezâiri, Tahir İbn Ahmed, Tevcîhu'n-Nazar İlâ Usûli'l-Eser, Matbaatu'l-İslamiyye, Beyrut, 1995.

Darimî, Ebû Muhammed Abdullah B. Abdurrahman, Es-Sunen, I-Iı, Çağrı Yay. İstanbul, 1992.

Ebû Dâvud, İbnu'l-Eş'as Es-Sicistâni El-Ezdî, Sünen'u Ebî Dâvud, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2001. I-Iv

Ebû Gudde, Abdulfettah, Mevzu Hadisler, (Çev: Enbiya Yıldırım) İnsan Yay. Ankara, Hansu, Hüseyin, Mütevatir Haber, Bilge Adamlar Yay. Van, 2008.

İbn Hacer El-Askalani, Nuhbetul Fiker Fi Şerhi Nüzheti'n-Nazar, Mektebetül Asriyyetü, Beyrut, 2009.

İbn Hanbel, Ahmed B. Muhammed, El-Musned, I-Vı, Çağrı Yay. İstanbul, 1992. (Mısır, 1313 Baskısından Tıpkı Basım).

İbn Kayyım, El-Cevziyye, El-Menâru'l-Münif Fi Sahih Ve Zaif, Matbaatu'l-İslamiyye, Beyrut, 2003.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed B. Yezîd El-Kazvînî, Sünenu İbn Mâce, Birinci Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2013.

İbnu's-Salah, Osman B. Abdurrahman Eş-Şehrezûri, Ulumu'l- Hadis, Daru'l-Fikir, Dimeşk, 1986.

Kanarya, Bayram İmâm Şafîi'nin "İhtilâfu'l-Hadîs" İsimli Eserinde Müteâriz Hadisleri Çözme Metodolojisi, Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Sayı: VIII (Kasım), Diyarbakır, 2012.

Kandemir, M. Yaşar, Mevzu Hadisler, Marmara İfav Yay. İstanbul, 2009.

Keleş, Ahmet, Sünnet Yaşayan Hz. Muhammed, İnsan Yay. İstanbul, 2003.

Kırbaçoğlu, M. Hayri, "İslami İlimlerde Şafîi'nin Rolü Üzerine", İslamiyat Dergisi, C. 1ı, Sayı 1, Ocak-Mart 1999.

Koçyiğit, Talat, Hadis Usûlü, T.D.V.Yay. Ankara, 2006.

....., Hadis Istılahları, A.Ü.İ.F. Yay. Ankara, 1985.

Malik, B. Enes, El-Muvatta, (Yahya B. Yahya El-Masmûdî Rivayeti) I-Iı, Çağrı Yay. İstanbul, 1992.(M. Fuat Abdulbaki'nin 1951 Tahkikli Baskısından Tıpkı Basım).

Muslim, Ebû'l-Huseyn B. El-Haccac B. Muslim El-Kuşeyri, Sahîh'u-Muslim, Üçüncü Baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2010.

Nazlıgül, Habil, İmam Eş-Şafîi'nin Hadis Kültürümüzdeki Yeri, (Basılmamış Doktora Tezi) A.Ü.S.B.E. Temel İslam Bilimleri, Ankara, 1993.

Es-Salih, Subhi, Hadis İlimleri Ve Istılahları, Dib Yay. (Çev: M. Yaşar Kandemir Ankara, 1988.

Es-Suyutî, Celaleddin, Tedribu'r-Ravi Fi Şerhi Takrib-İ Nevevi, Daru'l- Kitabu'l- Arabi, Beyrut, 1993.

Eş-Şafii, Muhammed B. İdris, Er-Risâle, (Tah: Ahmed Muhammed Şakir), Beyrut, Tarihsiz.

Şakir, Ahmed Muhammed, El-Bâisu'l-Hasîs Şerhu İhtisârî Ulûmi'l-Hadis, Alemu'l-Kutub, Beyrut 2006. (İkinci Nüsha Müessesetu'l- Kutubi's-Sekafiyye, Beyrut, 1987)

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed B. İsa B. Sevre, Sünenu't-Tirmizî, Birinci Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2013.

Yiğit, Metin, Ebû Hanife'nin Usûl Anlayışında Sünnet, İz Yay. İstanbul, 2009.

Yücel, Ahmet, Başlangıçtan Günümüze Hadis Usûlü, İfav Yay. İstanbul, 2009.

....., Hadis Istılahlarının Doğuşu Ve Gelişimi, İfav Yay. İstanbul, 1996.